

(Αρχαία Ελληνικά Γ' Λυκείου)

•Φιλοσοφικός Λόγος – Φάκελος υλικού

Σχολιασμός Κειμένων

Ειρήνη Μυσιρλιάδου

Περιεχόμενα – Λίστα πλοήγησης:

(Με κλικ στον αριθμό σελίδας στη δεξιά στήλη μεταβαίνετε στην σελίδα όπου αρχίζει το αντίστοιχο κείμενο)

<u>A/A</u>	<u>Κείμενο</u>	<u>Σελ.</u>
<u>1</u>	<u>Πλάτωνα Πρωταγόρας 2η Ενότητα. Η αρχή της δημιουργίας του ανθρώπου</u>	<u>3</u>
<u>2</u>	<u>Πλάτωνα Πρωταγόρας 3η Ενότητα. Η κλοπή της φωτιάς</u>	<u>4</u>
<u>3</u>	<u>Πλάτωνα Πρωταγόρας 4η Ενότητα (322A – 323A)</u>	<u>5</u>
<u>4</u>	<u>Αριστοτέλη Πολιτικά 14^η ενότητα</u>	<u>7</u>
<u>5</u>	<u>Πλάτωνα “Πολιτεία” ενότητα 11^η. Η αλληγορία του σπηλαίου</u>	<u>8</u>
<u>6</u>	<u>Πλάτωνα “Πολιτεία” ενότητα 12^η. Η αλληγορία του σπηλαίου</u>	<u>10</u>
<u>7</u>	<u>Πλάτωνα “Πολιτεία” ενότητα 13^η.</u>	<u>13</u>
<u>8</u>	<u>Αριστοτέλη Πολιτικά 20^η ενότητα</u>	<u>15</u>
<u>9</u>	<u>Αριστοτέλη Ἠθικά – Νικομάχεια 1^η Ενότητα</u>	<u>16</u>
<u>10</u>	<u>Αριστοτέλη Ἠθικά – Νικομάχεια 2^η Ενότητα</u>	<u>18</u>
<u>11</u>	<u>Αριστοτέλη Ἠθικά – Νικομάχεια 3^η Ενότητα</u>	<u>19</u>
<u>12</u>	<u>Αριστοτέλη Ἠθικά – Νικομάχεια 4^η Ενότητα</u>	<u>20</u>
<u>13</u>	<u>Αριστοτέλη Ἠθικά – Νικομάχεια 7^η Ενότητα</u>	<u>22</u>
<u>14</u>	<u>Αριστοτέλη Ἠθικά – Νικομάχεια 9^η Ενότητα</u>	<u>23</u>
<u>15</u>	<u>Αριστοτέλη Ἠθικά – Νικομάχεια 10^η Ενότητα</u>	<u>24</u>
<u>16</u>	<u>Αριστοτέλη Πολιτικά 11^η ενότητα</u>	<u>26</u>
<u>17</u>	<u>Αριστοτέλη Πολιτικά 12^η ενότητα</u>	<u>29</u>
<u>18</u>	<u>Αριστοτέλη Πολιτικά 13^η ενότητα</u>	<u>31</u>
<u>19</u>	<u>Αριστοτέλη Πολιτικά 18^η ενότητα</u>	<u>Αριστοτέλη Πολιτικά 18^η ενότητα</u>
<u>20</u>	<u>Αριστοτέλη Πολιτικά 19^η ενότητα</u>	<u>34</u>
<u>21</u>	<u>ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ Ενότητα 1^η Γιατί φιλοσοφεί ο άνθρωπος; Αριστοτέλη, Μετά τα φυσικά (A2, 98b. 12-28)</u>	<u>35</u>
<u>22</u>	<u>ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ Αριστοτέλη, Προτρεπτικός προς Θεμισώνα (8 – 9) Ενότητα 2^η</u>	<u>37</u>
<u>23</u>	<u>Επίκουρος, Επιστολή στον Μενοικέα (122) 3^η Ενότητα</u>	<u>39</u>
<u>24</u>	<u>ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ Ενότητα 9^η (νέο κείμενο) Πλάτων, Πολιτεία (518β – 519α) (μετά την §11 του Φιλοσοφικού Λόγου)</u>	<u>41</u>
<u>25</u>	<u>ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 5^η Διδακτική Ενότητα 19^η Αριστοτέλης, Πολιτικά, Δ4. 2 – 3, 129 1b 30 – 39 Το πολίτευμα της Δημοκρατίας</u>	<u>43</u>
<u>26</u>	<u>ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6^η Διδακτική Ενότητα 20^η Επίκτητος, Διατριβαί, β 10. 1 – 4 Ο κοσμοπολίτης άνθρωπος</u>	<u>44</u>
<u>27</u>	<u>ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6^η Διδακτική Ενότητα 21^η Πλούταρχος, Περί Αλεξάνδρου τύχης καί ἀρετῆς, 6 329 A – Δ Η νέα οικουμένη</u>	<u>46</u>

28	ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6^Η Διδακτική Ενότητα 22^η Μάρκος Αυρήλιος, Τά εις εαυτόν, 4.3. Η επιμέλεια του εαυτού	48
-----------	---	-----------

Πλάτωνα Πρωταγόρας 2η Ενότητα. Η αρχή της δημιουργίας του ανθρώπου

Σχόλια:

1. Θεοί μιν ἦσαν: Ο Πρωταγόρας ήταν αγνωστικιστής. Άρα η παρουσία των θεών στο μύθο έχει αλληγορική σημασία: Ο Ζεός είναι ο λόγος, η νομοτέλεια δηλαδή που διέπει τη φύση.
2. Ἦν γὰρ ποτέ ... γένη θνητά: Σε αντίθεση με άλλες κοσμολογικές εκδοχές (ΗΣίοδος, Παλαιά Διαθήκη) που έχουν απαισιόδοξη εκδοχή για την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους ο μύθος του Προμηθέα και Επιμηθέα έχει παιδευτικό περιεχόμενο και αισιόδοξη αντιμετώπιση. Δηλώνει πίστη στην πορεία του ανθρώπου που ξεκινάει από τις ευτελέστερες μορφές βίου και εξελίσσεται θεαματικά χωρίς να έχει ακόμη εξαντλήσει όλες τις δυνατότητές του για πολιτιστική ανάπτυξη. (Η παιδεία θα προσφέρει στους ανθρώπους την πολιτική τ.)
Γένη θνητά: όλα τα ζώα, όχι μόνον ο άνθρωπος. Κατά τον Πρωταγόρα δημιουργούνται ταυτόχρονα. Κατά τον Πλάτωνα τα υπόλοιπα είδη προέρχονται από έκπτωση ανθρώπινων ψυχών. Στην πρώτη γέννησή της κάθε ψυχή έχει ανθρώπινη μορφή. Και οι θεοί δημιουργήθηκαν, αλλά πριν τους ανθρώπους.
3. γῆς ἔνδον: Αντίληψη του «αυτοχθονισμού» που επικρατούσε μεταξύ των Ελλήνων (π.χ. οι Αθηναίοι εκαυχόντο για την αυτοχθονία και την ευγενική τους καταγωγή) πεποιθήσεις που προφανώς επηρέασαν τον Πλάτωνα.
4. ἐκ γῆς ... κεράνυται: Τα πρώτα στοιχεία από τα οποία δημιουργήθηκε ο κόσμος και τα όντα αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης Ιώνων και Ελεατών φιλοσόφων (: γῆ, πῦρ, ὕδωρ, ἀήρ). Ο Παρμενίδης θεωρούσε πρωταρχικά τα δύο: πῦρ, γῆ, και αυτού την άποψη δέχεται και ο Πλάτωνας. Ο Πλάτωνας θεωρεί ότι εξαρχής στη δημιουργία συμμετέχουν και τα τέσσερα στοιχεία, αδιαμόρφωτα στην αρχή ή υλικό για τον «δημιουργό» της ζωής αργότερα.
5. προς τας ἐκ Διός ὥρας: Ο Δίας ως θεός του ουρανού, ρυθμίζει και όλα τα μετεωρολογικά φαινόμενα, άρα και τις τέσσερις εποχές (Ἔρραι) που θεωρούνται θυγατέρες του.
6. Προμηθεΐ και Ἐπιμηθεΐ: Και στους πλατωνικούς μύθους ο Προμηθέας είναι βοηθός του Δία. Άλλη μορφή έχει ο μύθος στον ΗΣίοδο και τον Αισχύλο: για το κλέψιμο της φωτιάς π.χ. δεν κάνει λόγο -παρά μόνον εδώ – ο Πλάτωνας, ούτε αναφέρει την ιστορία της Πανδώρας με τον Επιμηθέα. Όμως συμφωνεί ο Πλάτωνας για τη δημιουργία της γυναίκας μετά τον άνδρα.
7. παραιτείται ... αὐτός νεῖμαι: Έργο του του Ἐπι-μηθέα είναι να επι-βλέπει, ενώ του Προ-μηθέα να προ-βλέπει. Εδώ ο Ἐπιμηθέας προκαλεί ανταλλαγή ρόλων, ώστε αυτός να προνοεί και ο Προμηθέας να επιβλέπει.
8. δύναμιν εις σωτηρίαν: Βλέπουμε επίμονη έξαρση της ιδέας της διατήρησης του κάθε είδους με τα κατάλληλα μέσα προσαρμογής και αυτοπροστασίας.

Πλάτωνας Πρωταγόρας 3η Ενότητα. Η κλοπή της φωτιάς

Σχόλια:

1. γυμνόν ... καί ἄοπλον: Ο Πλάτωνας δέχεται τελικά ότι ο άνθρωπος εμφανίζεται ως το πιο απροστάτευτο είδος. Αυτή την άποψη δεν τη δέχεται ο Αριστοτέλης.
2. εἰμαρμένη: Η μοίρα για τους αρχαίους είναι αναπότρεπτη ισχυρότερη και από τους θεούς δύναμη, που από πριν καθορίζει τη μοίρα του ανθρώπου.
3. τὴν ἔντεχνον σοφίαν (ἔμπυρον τέχνην): Η φωτιά, πρώτη μεγάλη πηγή ενέργειας που χειρίζεται ο άνθρωπος, τοποθετείται 1^η ως προϋπόθεση για την τεχνολογική εξέλιξη του ανθρώπου. Στις μορφές και τη συνεργασία Αθηνάς – Ηφαίστου έχουμε την απεικόνιση της αδιάσπαστης σύνδεσης τεχνολογικής και πνευματικής δραστηριότητας.
4. Διός φυλακαί: Οι φρουρές του Δία που φυλάνε την έδρα της εξουσίας του και εκεί μέσα κρατούν κλεισμένη την πολιτική σοφία. Παραλληλίζονται και με το Κράτος και τη Βία που κρατούν αιχμάλωτο του Δία τον Προμηθέα στο ομώνυμο δράμα του Αισχύλου.
5. Κλέψας τὴν ἔμπυρον τέχνην: Δεύτερη φορά μιλάει για την κλοπή της φωτιάς.
6. Δί' Ἐπιμηθέα: Εδώ υπονοείται ο μύθος για την τιμωρία του Προμηθέα. Δεν αναφέρεται αναλυτικά σε αυτήν γιατί την θεωρεί γνωστή. Απλώς τονίζει ότι υπαίτιός της σε τελευταία ανάλυση ήταν ο Επιμηθέας.

Αισθητικές παρατηρήσεις (Ενότητα 2^η, 3^η):

Έχουμε συσσώρευση ποιητικών τρόπων και λεκτικών σχημάτων. Το ξεκίνημα του μύθου (Ἦν πότε χρόνος ...) θυμίζει το νεοελληνικό: μια φορά και έναν καιρό...

• ποιητικά στοιχεία

- Γῆς ἔνδον: ποιητική χρήση αντί “έντός”
- ἐκ γῆς και πυρός ... πυρί και γῆ: χιαστό
- πλήθος ποιητικές και ρυθμικές εκφράσεις: π.χ. ἄοπλον φύσιν, σμικρότητι ἤμπισχεν πτηνόν φυγὴν, τῷδε αὐτῷ, αἰστωθείη, ἀλληλοφθοριῶν διαφυγὰς ἐπήρκεσεν κ. ἄ.

• ρητορικά σχήματα (που ίσως δεν είναι όλα του Πρωταγόρα. Ο Πλάτων προσπαθεί να μιμηθεί το ύφος του.

- ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα, δυνατοῖς δε και καύματα (“διαιρέσεις”)
- “ οὐ πάνυ τι σοφός” (κάθε άλλο παρά σοφός): σχήμα “μείωσης” του Επιμηθέα.

Η σύνταξη του μύθου είναι απλή: Παρατακτική σύνταξη με επαναλήψεις κυρίως ρημάτων: π.χ. νέμει ... νέμωνδε, νεῖμαι ... νείμαντος, δ'έμοῦ ἀθροίζεσθαι ... ὅτ' οὔν ἀθροισθεῖεν, ἠπόρει ... ἀποροῦντι δ' αὐτῷ. Κατασκευή λόγου που μιμείται λαϊκό τρόπο έκφρασης, γεμάτο αφέλεια και φυσικότητα.

Πλάτωνα Πρωταγόρας 4η Ενότητα (322A – 323A)

Σχόλια:

1. Ἐπειδὴ δε ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας: Θεία μοίρα: μερίδιο στη θεϊκή φύση ("έντεχνος σοφία, πῦρ) ⇒ τεχνικός πολιτισμός ⇒ μεταβολή της φύσης σαν μικρός "θεός". Οι αρχαίοι πίστευαν στη δυναμογόνο φύση της φωτιάς (Ηράκλειτος: πῦρ "αείζων"). Λόγω της μεταμορφωτικής της φύσης θεωρήθηκε θεϊκό στοιχείο – κτήμα των θεών ⇒ ο άνθρωπος κατακτώντας την μετέχει στη θεϊκή δύναμη.
2. Διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν: Κατά τον Πρωταγόρα αυτή η πνευματική συγγένεια ανθρώπου – θεοῦ εξηγεί το γεγονός ότι μόνον οι άνθρωποι από τα άλλα ζωντανά λατρεύουν τους θεούς.
3. ἔπειτα φωνὴν ... τῆ τέχνη: Ο Πρωταγόρας όπως και άλλοι σοφιστές θεωρεί τη γλώσσα ανθρώπινο δημιούργημα που επιτεύχθηκε με μακροχρόνια εξέλιξη χάρη στη "θεία μοίρα" που του εξασφάλισε ο Προμηθέας. Στην αρχαιότητα υπήρχε και η άποψη που εκφράζει και ο Ηρόδοτος ότι η γλώσσα είναι 'φυσικό κτήμα'. Η νεότερη γλωσσολογία συγκλίνει με την άποψη των σοφιστών (εξελικτικά – κοινωνικό δημιούργημα). Η γλώσσα έχει δύο πλευρές: α) άρθρωση φθόγγων ⇒ λέξεις ⇒ απλά δεδομένα της εμπειρίας β) άρθρωση λέξεων (σύνταξη) ⇒ προτάσεις ⇒ σύνθετα δεδομένα της εμπειρίας (π.χ. σκέψεις). Αυτά ίσως να εκφράζει και η φράση "φωνὴν καὶ ὀνόματα".
4. Πρῶτον μὲν ... ἔπειτα: Η χρήση των επιρρημάτων δηλώνει σειρά με βάση τη σημασία των ωφελειῶν των ανθρώπων από τον Προμηθέα και δεν δείχνει ακολουθία. Θα ήταν παράδοξο να δεχθούμε ότι πρώτα ίδρυσε βωμούς και αγάλματα και μετά επινόησε γλώσσα.
5. Κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ὤκουσιν σποράδην: Αυτή η αδυναμία εκθέτει τον άνθρωπο στον κίνδυνο των θηρίων.
6. ἢ δημιουργικὴ τέχνη ... πόλεμον ἐνδεής: "Δημιουργική τέχνη" = "έντεχνος σοφία" = τεχνικές γνώσεις για κάλυψη βιοτικών αναγκών (κατοικίες, ρούχα, στρωσίδια, τροφές από τη γη). Όμως η αντιμετώπιση των θηρίων απαιτούσε πολιτική τέχνη (πολιτική – κοινωνική οργάνωση) μέρος της οποίας ήταν και η πολεμική τέχνη που προϋποθέτει οργανωμένη πολιτεία.
7. ἐζήτουν δὴ ... κτίζοντες πόλεις: Σύμφωνα με τον Πρωταγόρα ο λόγος που οδήγησε τους ανθρώπους στην κοινωνική συμβίωση ήταν η ανάγκη να προστατευθούν από τα άγρια θηρία. Ο Αριστοτέλης θεώρησε ότι η κοινωνική συμβίωση είναι πρωταρχική ανάγκη του ανθρώπου που πηγάζει από την κοινωνική ορμή του ("φύσει πολιτικόν ζῶον"). Η άποψη του Αριστοτέλη είναι αποδεκτή και από σύγχρονους κοινωνιολόγους και ψυχολόγους.
8. ὄτ' οὖν ἄθροισθεῖεν, ἠδίκουν ... τέχνην: Επειδή τη συμβίωση των ανθρώπων επέβαλε μόνο ο κίνδυνος των θηρίων ήταν αδύνατο να εξασφαλιστεί η κοινωνική συνοχή αυτόματα. Η έλλειψη πολιτικής τέχνης ⇒ στην αδικία και καταστροφή των ανθρώπων. Η "έντεχνος σύν πυρί σοφία" ήταν "άχρηστη" λοιπόν χωρίς πολιτική τέχνη.
9. Ζεύς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ... αἰδῶ τε καὶ δίκην: Ο μύθος βρίσκεται στο κορυφαίο σημείο του. Από το φόβο του ο Δίας μη χαθεί το ανθρώπινο γένος στέλνει τον Ερμή στους ανθρώπους δίνοντάς του την αἰδῶ και την δίκην για να σωθούν.
"αἰδῶς" = σεβασμός από άνθρωπο σε άνθρωπο, αυτοσεβασμός, ηθικότητα, φιλοτιμία, κοσμιότητα, ντροπή για κάθε άνομη πράξη.

“δίκη” = συναίσθημα δικαιοσύνης, σεβασμός ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προσπάθεια για αποκατάσταση της δικαιοσύνης.

Τα δύο παραπάνω συνιστούν στοιχεία πολιτικής αρετής. Οι αρχαίοι συνέδεαν αυτά μεταξύ τους και υποστήριζαν ότι θεμελιώνουν την ευνομούμενη κοινωνία.

Ο Ησίοδος πίστευε ότι η “αιδώς” και η “δίκη” υπήρχαν στον άνθρωπο αλλά στον αιώνα του σιδήρου “πέταξαν” στον ουρανό (Ο Πρωταγόρας πιστεύει ότι οι αρχές αυτές δεν υπήρχαν αρχικά στον άνθρωπο).

Στη μυθολογία η Αιδώς ήταν παραμύθια της Αθηνάς και μητέρα της Σωφροσύνης. Ήταν δίπλα στο Δία και εκπροσωπούσε το σεβασμό στους άγραφους νόμους.

Η Δίκη προσωποποιεί τη δύναμη του Δικαίου και βοηθείται από τις Ερινύες και στον Ησίοδο εμφανίζονται ως μια από τις τρεις χάριτες (Ευνομία, Ειρήνη, Δίκη). Αργότερα παρουσιάζεται ως κόρη του Κρόνου και της Ανάγκης.

10. ἴν' εἶεν πόλεων ... συναγωγῶν: Από τον Δία τα δύο παραπάνω θεωρήθηκαν συνεκτικοί δεσμοί φιλίας. Αυτοί στηρίζονται στην ύπαρξη πολιτικής ζωής και οργάνωσης και την προϋποθέτουν.
11. Νενέμηνται δέ ὧδε: Αφελής και κωμικός ο τρόπος που ο Πρωταγόρας παρουσιάζει τον Ερμή να μιλάει με διδακτικό ύφος στο Δία τονώνοντας την “εξασθενημένη” μνήμη του. Το κάνει κυρίως για να κατανοήσουν οι ακροατές τον τρόπο κατανομής της αἰδοῦς και της δίκης.
12. Πάντες μετεχόντων: Παρέχονται σε όλους γιατί η πολιτική δεν είναι επάγγελμα άρα δεν ανήκει στον κοινωνικό καταμερισμό των επαγγελματιών.
13. Οὐ γάρ ἄν γένοιτο ... ἄλλων τεχνῶν: Η ἔλλειψη αυτών των αγαθών θα σημάνει διάλυση της κοινωνίας.
14. Καί νόμου θές ... ὡς νόσου πόλεως: Εδώ τελειώνει και ο μύθος του Πρωταγόρα με τη φράση του Δία σχετικά με την αξία των παραπάνω. Όμως και ο ίδιος ο Δίας αισθάνεται ότι δεν μπορεί να εξασφαλίσει την καθολικότητα αυτών των δύο γιατί δεν αποτελούσαν μέρος της αρχικής φύσης του ανθρώπου. Γι' αυτό υποστηρίζει ότι όποιος είναι ανίκανος να τα έχει αυτά θα θεωρείται μίσημα της πόλης. Με την τελευταία φράση του μύθου ο Πρωταγόρας θα προσπαθήσει να στηρίξει την άποψη ότι όλοι οι άνθρωποι πρέπει να έχουν συμμετοχή στην αρετή.
15. Οὕτω δὴ: Τώρα ο σοφιστής περνάει από το μύθο στη λογική διερεύνηση των δεδομένων χρησιμοποιώντας εμπειρικά στοιχεία.
16. ἦν (ἀρετήν) ... πᾶσαν ἰέναι: Εδώ ο Πρωταγόρας αντικαθιστά τα συστατικά της ἀρετῆς (αἰδῶ και δίκη) με τα: “δικαιοσύνη – σωφροσύνη”. Αργότερα θα συνεχιστεί η σύγκριση με άλλες παραλλαγές των εννοιών αυτών, για αυτό και ο Σωκράτης θα ζητήσει διεξοδικότερη διερεύνηση της έννοιας της αρετής. Κατά μία άποψη σωφροσύνη εδώ σημαίνει “αυτοεγκράτεια”, αποχή από την αδικία και ⇔ με την αἰδῶ. Η δικαιοσύνη χρησιμοποιείται σαν ο δρόμος που πρέπει να ακολουθεί κάθε άνθρωπος.

Αισθητικά:

- Ρητορικά σχήματα:
 - “ἐκ γῆς καί πυρός ... πυρί καί γῆ” (χιαστό)
 - “ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα δυνατοῖς δε καί καύματα”. (διαίρεση)
 - “οὐ πάνο σοφός” (σχῆμα μείωσης)
- Πολυσύνδετο: “φωνήν καί ὀνόματα ... καί οἰκήσεις καί ἐσθῆτια καί ... καί ...”
- Βραχυλογία:
 - “καί οἱ ἄλλοι δημιουργοί (ἱκανοί εἰσίν)”
 - “ὥσπερ (ὀλίγοι μετέχουσιν) ἄλλων τεχνῶν”
 - “ἐπί πάντας (νεῖμον)
 - “εἰκότος (οὐκ ἀνέχονται)”
- Προσωποποίηση: “καί ἡ δημιουργική τέχνη ... ἱκανή βοηθός ἦν πρὸς δέ ... ἐνδεδή”

Αριστοτέλη Πολιτικά 14^η ενότητα

Σχόλια:

1. Η φυσική τάση του ανθρώπου να συνυπάρχει μαζί με άλλους σε μια κοινωνία.

Ο Αριστοτέλης έχει τονίσει πως η πόλη είναι η τέλεια κοινωνική οντότητα.

A) πέτυχε την ύψιστη αυτάρκεια που είναι τελικός στόχος και άρα κάτι το έξοχο και

B) ότι, ενώ συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή, υπάρχει για να διασφαλίζει την καλή ζωή.

Ωστόσο δεν είναι η ωφέλεια και το συμφέρον του ατόμου το μοναδικό κίνητρο γι' αυτή τη συνύπαρξη ή τη συμβίωση των ανθρώπων. Και όταν ακόμη οι άνθρωποι δεν χρειάζονται ο ένας τη βοήθεια του άλλου, δε λιγοστεύει με κανένα τρόπο η επιθυμία τους να συμβιώσουν.

2. Χωρίς αρετή και δικαιοσύνη ο άνθρωπος είναι το αγριότερο ζώο.

Ο άνθρωπος είναι το ανώτερο απ' όλα τα όντα, όταν φτάσει στην τελειότητά του, γιατί είναι από τη φύση του εφοδιασμένος με όπλα (λογική, γλώσσα) που του επιτρέπουν να υπηρετήσει τη φρόνηση και την αρετή.

Μολονότι ο άνθρωπος είναι το ανώτερο όν, όταν φτάσει στην τελειότητα, όταν καταπατά το νόμο, παραβιάζει το δίκαιο, γίνεται το χειρότερο. Χρησιμοποιεί τα όπλα που του έχει δώσει η φύση για τους αντίθετους σκοπούς από αυτούς που πρέπει.

Άρα το παραπάνω καθιστά τον άνθρωπο που στερείται αρετής το πιο άγριο, το πιο ανόσιο απ' όλα τα όντα.

3. '' Εκείνος που πρώτος συγκρότησε την κοινωνία ... '' Ποιον εννοεί ο Αριστοτέλης;

Υπάρχουν δύο απόψεις για το παραπάνω: α) Εννοεί τη φύση αφού η πόλη υπάρχει εκ φύσεως β)

Ωστόσο η φυσική υπόσταση της πόλης δεν αποκλείει και τη συμβολή των ανθρώπων για την ανάπτυξή της. Για τη συγκρότηση της πόλεως απαιτείται η συνεργασία '' φύσης και τέχνης''.

Επομένως δεν υπάρχει αντίφαση με ότι υποστήριξε στις § 12,13 ο Αριστοτέλης σχετικά με το γεγονός ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.

4. Η δικαιοσύνη είναι συστατικό στοιχείο της πόλης

a. Η έννοια της δικαιοσύνης είναι κατά τον Αριστοτέλη στενά συνυφασμένη με την έννοια της πόλης. Μόνο στην πόλη υπάρχει ο νόμος που ρυθμίζει τις λειτουργίες της.

b. Χάρη στη δικαιοσύνη το άτομο βρίσκεται σε απόλυτη συμφωνία προς την κοινωνική ηθική της πόλης του, γιατί καθώς αφομοιώνει και εσωτερικεύει νόμους και κανόνες, συμβάλλει στην εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής και αρμονίας.

Ο ίδιος ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι η δικαιοσύνη είναι η πιο τέλεια αρετή αλλά όχι '' καθ' εαυτήν''.

Είναι η πιο τέλεια αρετή σε σχέση με τους άλλους, γιατί αυτός που την κατέχει, την ασκεί και ως προς τους άλλους. Εκεί που υπάρχει δικαιοσύνη υπάρχουν και όλες οι άλλες αρετές και αυτός που τη διαθέτει, διαθέτει και όλες τις άλλες.

Συμπέρασμα: 1) Η δικαιοσύνη είναι συστατικό στοιχείο της πόλης και 2) Η δικαιοσύνη σώζει την πόλη και μαζί με αυτήν κάθε πολίτη.

Πλάτωνα “Πολιτεία” ενότητα 11^η Η αλληγορία του σπηλαίου

Σχόλια:

1. “ἀπείκασον ... φύσιν” το ρήμα ἀπεικάζω = απεικονίζω, παραβάλλω, μαντεύω, φαντάζομαι. Η χρήση του, στην αρχή της αλληγορίας, είναι πολύ επιτυχής καθώς καλείται ο Γλαύκων να φανταστεί το σπήλαιο και να το ζωντανέψει. Βέβαια η εικόνα του σπηλαίου για τον Πλάτωνα δεν είναι μια απλή απεικόνιση που αναφέρεται στην ανθρώπινη γνώση, αλλά συνδέεται με τις γεωγραφικές αντιλήψεις του φιλοσόφου. Ο Πλάτων φρονεί ότι το μέρος της γης πάνω στο οποίο ο άνθρωπος κατοικεί δεν είναι η αληθινή του επιφάνεια.
2. “ἐν καταγείω ... σπηλαιώδει”: Ο πυρήνας της εικόνας του σπηλαίου ανάγεται ίσως στους Ορφικούς. Το διονυσιακό ορφικό πνεύμα εννοεί τη μακαριότητα διαμέσου κύκλων κάθαρσης και αποβλέπει στην απολύτρωση από το “ήεροειδές σπέος”, την ανήλιαγη σπηλιά. Εξάλλου στο “περί φύσεως” έργο του Εμπεδοκλή, ο φιλόσοφος που συνεχίζει τον προσωκρατικό προβληματισμό γράφει ότι υπάρχει “ἄντρον ὑπόστεγον”, χώρος που καταθλίβει, χειμώνας συμφοράς, όπου βασιλεύουν “ὁ φόνος καὶ ἡ ἔχθρα”, οι σκιές του ἄδη, ο κατατρεγμός. Η περιπλάνηση συνεχίζεται στη γη, όπου τα πράγματα δεν είναι καλύτερα. Η μετεμψύχωση οδηγεί στην κάθαρση και στη θέωση, γιατί μετά τους περιοδικούς κύκλους θα αναφανούν οι πάντιμοι θεοί.
Αλλά και στον “Προμηθεά Δεσμώτη” του Αισχύλου γίνεται αναφορά σε σπηλιές που κατοικούσαν οι πρωτόγονοι άνθρωποι, ζώντας σε ανήλιαγα υπόστεγα σαν πονηρά και φαύλα μυρμήγκια μη έχοντας καμία γνώση. Ωστόσο φαίνεται πως η αλληγορική εικόνα του σπηλαίου γεννήθηκε από έμπνευση του Πλάτωνα.
3. “ἐπάνω ὁδόν”: Η οδός βρίσκεται σε υψηλότερο επίπεδο απ’ αυτό των δεσμών, αλλά μέσα στη σπηλιά κι όχι εκτός, όπως γράφουν μερικοί. Το ότι η οδός με το τειχίον βρίσκεται εντός του σπηλαίου συνάγεται από δύο στοιχεία: α) όταν απελευθερώνονται οι δεσμώτες αντικρύζουν πρώτα το φως της φωτιάς και σιγά σιγά διακρίνουν τα σκεύη, τα ομοιώματα, τις σκιές των οποίων παρατηρούσαν πρωτίτερα στον απέναντι τοίχο της σπηλιάς. Στην επόμενη φάση (§15ε – 16α) υποχρεώνονται με τη βία να βγουν έξω από τη σπηλιά και να δουν τον πραγματικό κόσμο. Επομένως ο Πλάτων φαντάζεται την “ἐπάνω ὁδόν” εντός του σπηλαίου. β) Αν η οδός βρισκόταν έξω από το σπήλαιο, το φως της φωτιάς δεν θα είχε κανένα λόγο ύπαρξης, αφού θα εκμηδενιζόταν από το φως του ήλιου.
4. “ὥσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς ... παραφράγματα”: Η παρομοίωση υποστηρίζει και συμπληρώνει την αλληγορία εδώ. Οι θαυματοποιοί ανάμεσα σ’ αυτούς και τους θεατές υψώνουν παραπετάσματα σκηνής. Τα ταχυδακτυλουργικά τους τεχνάσματα τα κάνουν πίσω από τη σκηνή κι επιδεικνύουν το “θαύμα” τους στη συνέχεια πάνω απ’ αυτή. Ο Πλάτων εμπνεύστηκε την παρομοίωση ίσως απ’ τις παραστάσεις θεάτρου σκιών ή νευροσπαστών. (Νευροσπάστης είναι αυτός που κινεί “πλαγγόνας”, δηλαδή κούκλες. Τα νευρόσπαστα είναι τα πμοιώματα, οι κούκλες).
5. “σκεύη” είναι κατασκευάσματα, όχι πραγματικά φυσικά όντα. Είναι είδωλα των πραγματικών ζώων και ανθρώπων. Επομένως οι σκιές τους είναι είδωλα ειδώλων. Άρα η απόσταση από τ’ αληθή όντα, τις ιδέες, κατά τον Πλάτωνα είναι μέγιστη και αισθητοποιείται περισσότερο το μέγεθος της πλάνης.

6. “ όμοιους ήμίν ”: Η παρομοίωση των ανθρώπων με τους δεσμώτες αποτελεί προοικονομία στην αλληγορία του σπηλαίου, ώστε ο Σωκράτης να στηρίξει τις απόψεις του για το χρέος των πνευματικών ανθρώπων - των φιλοσόφων απέναντι στους απάιδευτους. Οι πολλοί άνθρωποι απλά γνωρίζουν, εικάζουν, δε δικαιούνται και δε νοούν κατά το Σωκράτη. Από το επίπεδο της εικασίας ως το επίπεδο της διάνοιας και ως το επίπεδο της νόησης, το επίπεδο δηλαδή του Αγαθού, υπάρχει απόσταση που οι άνθρωποι θα διανύσουν καθοδηγούμενοι από τους πνευματικούς ηγέτες. Το πέρασμα από το πρώτο επίπεδο στο τελευταίο, το Αγαθό, είναι δύσκολο όταν δεν υπάρχει παιδεία. Επιτυγχάνεται η ενατένισή του Αγαθού με την ενόραση. Αυτό το χρέος έχουν οι φιλόσοφοι: να οδηγήσουν τους Ανθρώπους από την εικασία στο Αγαθό, το ιδανικό, το ωραίο, το δίκαιο, στην πραγματική ουσία του όντος.

Εκφραστικοί τρόποι

1. Στατικές εικόνες: Υποβάλλουν αισθήματα δυσφορίας και αντιστοιχούν στην ακινησία των δεσμωτών και στην απουσία ζωής και ενδιαφέροντος. Η στατικότητα υποδηλώνεται με: α) επιρρηματικούς προσδιορισμούς του τόπου (πόρρωθεν, άνωθεν, όπισθεν, εις τό πρόσθεν ...) β) ρήματα που δηλώνουν στάση (όντας, μένειν, αδυνάτους, περιάγειν ...)
2. Ο διάλογος Σωκράτη – Γλαύκωνα: Πρόκειται για αφηγημένο διάλογο. Ο διάλογος είναι το αντιστάθμισμα στη στατικότητα της εικόνας. Ο αναγνώστης δεν είναι παθητικός δέκτης αλλά συνδημιουργός της εικόνας.
3. Χρήση προστακτικών (άπεικασον, ιδέ, όρα): Είναι φιλικές παροτρύνσεις για ενεργοποίηση της φαντασίας του συνομιλητή και εξασφαλίζουν την ενεργητική συμμετοχή του σε κλίμα οικειότητας και αμεσότητας.
4. Παρομοιώσεις: (άπεικασον την ήμετέραν φύσιν τοιαύτω πάθει, όμοιους ήμίν). Αποσαφηνίζουν τη σκέψη του Πλάτωνα για το επίπεδο της παιδείας των ανθρώπων που ζουν απροβλημάτιστοι σε κάθε κοινωνία.

Παρομοιάζει:

την πολιτική κοινωνία ⇒ με υπόγεια σπηλιά

τους απάιδευτους, αφιλοσόφητους ανθρώπους ⇒ με φυλακισμένους

τις αλλοτριωτικές συνθήκες ζωής ⇒ με τα δεσμά

Οι συμβολισμοί

1. Σπήλαιον (άντρον): από τα συνηθέστερα σύμβολα σ' όλες τις εποχές. Είναι σύμβολο μυστηρίου, καθότι χώρος λατρείας, ερωτικού πάθους υποσυνείδητου. Εδώ είναι σύμβολο της πολιτικής κοινωνίας και του αισθητού κόσμου. Ο χώρος της πλάνης, του πνευματικού σκότους, της απαιδευσίας, της αλλοτρίωσης.
2. Δεσμώτες: Οι απάιδευτοι άνθρωποι, οι πνευματικά αδρανοποιημένοι. Χειραγωγούνται από την κάθε μορφής εξουσία με δεσμά ιδεολογικά, ηθικά, πνευματικά. Το ίδιο συμβαίνει και με τους σύγχρονους ανθρώπους, που υφίστανται πλύση εγκεφάλου από πολλούς μηχανισμούς χειραγώγησης.
3. Σκιές: τα είδωλα των αληθινών πραγμάτων. Όλοι μας πιστεύουμε σε είδωλα προκατασκευασμένα και πολεμάμε για "αδειανά πουκάμισα", όπως λέει ο Σεφέρης στην "Ελένη".
4. Το φως της φωτιάς μέσα στο σπήλαιο: Το φως του ήλιου.
5. Η κοπιαστική και ανοδική έξοδος από τη σπηλιά: Το ανέβασμα της ψυχής από τον ορατό στο νοητό κόσμο.
6. Ο απελευθερωμένος δεσμώτης: Ο φιλόσοφος.
7. Ο ήλιος: Το ανώτατο σημείο γνώσης. Η ιδέα του Αγαθού.

Ερωτήσεις

1. Με ποια εκφραστικά μέσα αισθητοποιείται η εικόνα του σπηλαίου και των δεσμωτών;
2. Περιγράψτε την εικόνα του σπηλαίου. Ποιες λεπτομέρειες τονίζουν τον εγκλεισμό;
3. έπιεικής, κοίτη, πένθος, παρείσακτος: Με ποιες λέξεις του κειμένου είναι ετυμολογικά συγγενείς;
4. άτοπον, σιγῶ, πόρρωθεν, κατάγειος: Γράψτε από ένα αντώνυμό τους στην αρχαία ελληνική.

Πλάτων “Πολιτεία” ενότητα 12^η Η αλληγορία του σπηλαίου

Σχόλια:

- Η ερμηνεία της αλληγορίας του σπηλαίου
 Το σπήλαιο είναι ο κόσμος. Το φέγγος της φωτιάς = ο ήλιος και δεσμώτες = εμείς οι άνθρωποι. Η ανάβαση του απελευθερωμένου δεσμώτη προς το πραγματικό φως του ήλιου = η πορεία προς το νοητό κόσμο και το Αγαθό. Όταν αυτός γυρίζει πίσω στο σπήλαιο σκοτεινιάζει η όψη του = αμηχανία και τον υποδέχονται οι άλλοι (ακόμη δεσμώτες) διστακτικά. Θέλει να διαλύσει τη σκιώδη πραγματικότητά τους.
 Η μεταφορά ερμηνεύει τη σχέση του ανθρώπου απέναντι στο ον. Ο άνθρωπος ζει μια σκιώδη πραγματικότητα την οποία χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια για να ξεφύγει. Η ελευθερία του ανθρώπου σχετίζεται με την έξοδό του από το σκοτάδι. Η ελευθερία είναι και ελευθερία για την κατανόηση του όντος. Η απελευθέρωση είναι κάτι που γίνεται με βία. Ίσως ο Πλάτων εννοεί ότι οι αλυσίδες της συνήθειας δε σπάζουν με την πειθώ αλλά μόνο με τη βία. Ο απελευθερωμένος άνθρωπος ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχάσει τους δεσμώτες του. Πρέπει να γίνει απελευθερωτής τους. Η προσπάθεια αυτή είναι εξαιρετικά επικίνδυνη (Σωκράτης).
- Η αλληγορία του σπηλαίου, η παιδεία και ο νόμος: Η αλληγορία του σπηλαίου αναφέρεται:
 - 1) Στην επίδραση της παιδείας \Rightarrow στον άνθρωπο μέσω της θέασης του Αγαθού και της τελείωσης του ανθρώπου.
 - 2) Στην υποχρέωση του “πεπαιδευμένου” (φιλοσόφου) να φωτίσει τους συνανθρώπους του.
 - 3) Στην αντίθεση ανάμεσα στον κόσμο που συλλαμβάνουμε με τις αισθήσεις και στον κόσμο της νόησης.
 - 4) Στην κύρια αποστολή της πολιτείας = εξασφάλιση της Ευτυχίας όλων.
 - 5) Στην άποψη ότι ο νόμος πρέπει ν’ αποβλέπει στον φωτισμό όλων (άρα και στην ευδαιμονία όλων) και να υποχρεώνει αυτούς που μπορούν να βοηθήσουν και τους απαίδευτους να πραγματοποιήσουν την ανάβαση προς τη θεά του Αγαθού, άρα για να ασκήσουν συνειδητά την αρετή.
- Η άρνηση των φιλοσόφων να επιστρέψουν στο σπήλαιο:
 Το όργανο με το οποίο ο φιλόσοφος γίνεται απελευθερωτής των δεσμωτών είναι η παιδεία. Την παιδεία οι σοφιστές την εννοούν σαν προσθήκη νέων δυνάμεων στην ψυχή των ανθρώπων. Ο Πλάτων την βλέπει ως στροφή των οφθαλμών της ψυχής προς τη γνώση και το είναι. Με την παιδεία το θεϊκό στοιχείο του ανθρώπου οδηγείται στην αληθινή περιοχή του όντος.
 Για να πετύχει τα παραπάνω ο άνθρωπος πρέπει ν’ αποβάλλει τις γήινες επιθυμίες της ψυχής. Το έργο αυτό της αποκάθαρσης και καθοδήγησης το αναλαμβάνουν οι φιλόσοφοι, που πρέπει να επιστρέψουν στο σπήλαιο και να καταλάβουν την εξουσία.
 Η άριστη πολιτεία οφείλει να στηρίζει τους φιλοσόφους – άρχοντες γιατί θα ευτυχήσει χάρη σ’ αυτούς να οδηγήσει τους πολίτες στην ευδαιμονία, αφού οι άρχοντες τώρα δεν θα επιζητούν

τον πλούτο αλλά μέσω της εξουσίας θα εξαναγκάζονται να συνδράμουν τους πολίτες σ' αυτή την κατεύθυνση (ευδαιμονία).

- Που οφείλεται η παραπάνω απροθυμία:

Πολλοί από τους χαρισματικούς άρχοντες – φύλακες (προικισμένες ιδιοφυίες) θαμπώνονται από τον ήλιο του Αγαθού. Αυτός τους προσφέρει αγαλλίαση και ευδαιμονία, έτσι αρνούνται να ξαναεπιστρέψουν στο σκοτάδι της πραγματικότητας (σπήλαιο) που σημαίνει άχθος, θυσία, πόνο.

Ο Σωκράτης τονίζει ότι οι ιδρυτές της πόλεως δεν πρέπει να τους επιτρέψουν διατηρώντας την ευδαιμονία τους να εγκαταλείψουν τους ανθρώπους – δεσμώτες στο σκοτάδι του σπηλαίου. Πρέπει λοιπόν να περάσουν από την ευτυχία του θεωρητικού βίου στην ενεργό πολιτική ζωή.

- Οι συμβολισμοί στην αλληγορία του σπηλαίου:

		Συμβολίζουν:
1	Τα αντικείμενα που φωτίζονται από τον ήλιο, ο κόσμος εκτός σπηλαίου	Τη νοητή πραγματικότητα, το νοητό κόσμο
2	Το σπήλαιο	Τον ορατό, αισθητό, πραγματικό κόσμο
3	Το φέγγος της φωτιάς	Τον ήλιο
4	Ο ήλιος	Την ιδέα του Αγαθού
5	Δεσμώτες	Τους ανθρώπους
6	Η πορεία του απελευθερωμένου δεσμώτη από το σπήλαιο στην ηλιοφώτιστη περιοχή	Την πορεία από τον ορατό προς τον νοητό κόσμο και το Αγαθό
7	Το σκοτείνιασμα της όψης και η "υποδοχή" που γίνεται στο δεσμώτη όταν ξαναγυρίζει στο σπήλαιο	Την αμηχανία και τους κινδύνους που περιζώνουν τον "φωτισμένο" όταν ξαναγυρίζει στους δεσμώτες του και διαταράσσει τις αντιλήψεις που έχουν για την σκιώδη πραγματικότητα

- Ποιο θέμα θέτει ο Σωκράτης για συζήτηση:

Ο Σωκράτης υποστηρίζει ότι δεν μπορούν να διοικήσουν με επάρκεια την πόλη ούτε οι απαίδευτοι, ούτε όσοι δεν κατέχουν την αλήθεια, ούτε αυτοί που ασχολούνται σ' όλη τους τη ζωή με την παιδεία. Οι απαίδευτοι δε μπορούν να διοικήσουν σωστά γιατί δεν έχουν σταθερό σκοπό στη ζωή τους καθώς τους λείπει η εσωτερική καλλιέργεια και η γνώση της αλήθειας. Άρα η έλλειψη σταθερού σκοπού τους στερεί το σωστό προσανατολισμό σε κάθε τους ενέργεια ιδιωτική ή δημόσια. Οι πεπαιδευμένοι είναι επίσης ακατάλληλοι, γιατί προτιμούν τη μακάρια θέαση του Αγαθού και αδιαφορούν για τους άλλους. Έτσι ο Σωκράτης καταλήγει στο χρέος των οικιστών να εξαναγκάσουν τις προικισμένες φύσεις στο μέγιστον μάθημα ⇒ θέαση της ιδέας του Αγαθού ⇒ η ολοκλήρωση – τελείωσή τους. Αφού αυτοί οι προικισμένοι μέσω της γνώσης εξυψωθούν πνευματικά τότε ακριβώς πρέπει να υποχρεωθούν να επιστρέψουν στο σπήλαιο και να ασχοληθούν με πρακτικά προβλήματα και να γίνουν άρχοντες της πολιτείας.

Άρα ο Πλάτων μέσω του Σωκράτη προσπαθεί να καθορίσει τη σωστή στάση του πνευματικού ανθρώπου απέναντι στην πολιτική κοινωνία και να υπογραμμίσει το σημαντικό ρόλο της παιδείας.

- Οι 5 βαθμίδες της αλληγορίας του σπηλαίου:

Η αλληγορία του σπηλαίου υποδηλώνει την πορεία της ανθρώπινης ψυχής και την κατάσταση της πολιτικής κοινωνίας. Ο Πλάτωνας τονίζει και το ρόλο της παιδείας σ' αυτή την πορεία:

- Μέσα στη σπηλιά, βλέπουν μόνο σκιές (δόξα).
- Απελευθέρωση από τα δεσμά – βλέπουν τη φωτιά.
- Έξω από τη σπηλιά βλέπουν τα πράγματα στο φως του ήλιου.
- Θέαση του ήλιου και της ιδέας του Αγαθού.

ε) Ξαναγυρνούν στη σπηλιά "φωτισμένοι" για να απελευθερώσουν τους άλλους.

- Σχολιασμός του χωρίου "Το αὐτοῦ ... σπουδαιότεραι" σε σχέση με τη ζωή του ίδιου του Πλάτωνα.
Ο Πλάτωνας ως "φωτισμένος" φιλόσοφος προσπάθησε να υλοποιήσει αυτά που πρεσβεύονται εδώ, ταξιδεύοντας στη Σικελία και εγκαταλείποντας την ευδαιμονία της Αθήνας: είναι τα τρία ταξίδια του στη Σικελία όπου παρόλες τις αποτυχείς προσπάθειες επιδίωξε να μεταδώσει τις ιδέες του περί "Πολιτείας" στον Διονύσιο Β' - τύραννο των Συρακουσών. Άρα οι απόψεις του περί πολιτικοποίησης των φιλοσόφων δεν αποτελούν απλή θεωρητική σύλληψη.

- Ποιοί στην αρχαιότητα ήταν απρόθυμοι να αναλάβουν πολιτικές εξουσίες; Γνωρίζετε παραδείγματα προσωπικοτήτων που εγκατέλειψαν οικειοθελώς την εξουσία;

Οι φιλόσοφοι και οι πεπαιδευμένοι γενικά, θεωρούσαν υποδεέστερο το να ασχοληθούν με τα πρακτικά ζητήματα της πολιτικής αφού τους απασχολούσαν μεγάλα φιλοσοφικά ζητήματα όπως της δικαιοσύνης, του δικαίου, του αδίκου κ.ά. Κι αυτό αν και στην Αθήνα του 5^{ου} αιώνα η "απραγμοσύνη" θεωρούνταν σοβαρό μειονέκτημα (Θουκ. Επιτάφ. II 40).

Έτσι δεν είναι τυχαίο ότι σπουδαίοι φιλόσοφοι και σοφιστές, που διατύπωσαν θεωρητικές απόψεις περί πολιτικής, δε μετείχαν ποτέ σ' αυτήν.

Ο Ηράκλειτος αρνήθηκε εξ αρχής τα αξιώματα, ο Πρωταγόρας, ο Αριστοτέλης κ. ά. Οι νομοθέτες Σόλων και Λυκούργος έφυγαν από τις πόλεις τους μόλις ολοκλήρωσαν το νομοθετικό έργο τους. Ο σοφός Πιπτακός παραιτήθηκε οικειοθελώς, όταν ομαλοποιήθηκε η κατάσταση που τον είχε φέρει στην εξουσία.

Ασκήσεις:

- 1) Γιατί ο Σωκράτης πιστεύει πως ούτε οι "απαιδευτοί" ούτε οι "πεπαιδευμένοι" μπορούν να ασκήσουν με επάρκεια την Πολιτεία;
- 2) Να αντιστοιχίσετε λέξεις της Α στήλης με λέξεις της Β στήλης με τις οποίες έχουν ετυμολογική συγγένεια

	A		B
1	έπιτροπεύσαι	1	ζώο
2	ἔχουσιν	2	βωμός
3	διατρίβειν	3	ευπρεπής
4	ζῶντες	4	ηνίοχος
5	αναβῆναι	5	βατός
		6	τρίμμα
		7	βάθρο
		8	ζωηρός
		9	σχέση
		10	ζώδιο

- 3) Να αντιστοιχήσετε τις βαθμίδες της πορείας προς τη γνώση με τους 4 αναβαθμούς της γνώσης που αναφέρει στο ΣΤ' βιβλίο ο Πλάτων.

	Αναβαθμοί γνώσης		Βαθμίδες
1	πίστις	A	Μέσα στη σπηλιά βλέπουν μόνο σκιές
2	διάνοια	B	Απελευθέρωση από τα δεσμά
3	εικασία	Γ	Έξω στο φως βλέπουν τα πάντα στο φως του ήλιου
4	νόησις	Δ	Θέαση του ήλιου, της ιδέας του Αγαθού
		E	Ξαναγυρνούν 'φωτισμένοι' στη σπηλιά για να απελευθερώσουν τους άλλους

Πλάτωνα “Πολιτεία” ενότητα 13^η

Σχόλια:

1. Η αντίδραση του Γλαύκωνα στον εξαναγκασμό των φιλοσόφων και η επιχειρηματολογία του Σωκράτη

Στην άποψη του Σωκράτη περί εξαναγκασμού των φιλοσόφων να επιστρέψουν στο σπήλαιο, ο Γλαύκωνας διατυπώνει την αντίρρησή του με μια ρητορική ερώτηση. Υποστηρίζει ότι έτσι οι φιλόσοφοι αδικούνται, γιατί ενώ θα μπορούσαν να ζουν ως άρχοντες επιστρέφουν σ’ αυτόν τον κόσμο που έχει κόπους και θυσίες.

Ο Σωκράτης θα θυμίσει στον Γλαύκωνα ότι νωρίτερα είχε συμφωνήσει μαζί του, όταν ο Αδείμαντος είχε υποστηρίξει ότι με τις θέσεις του ο Σωκράτης στερεί από τους άρχοντες κάθε ευτυχία (δεν έχουν περιουσία, άργυρο, χρυσό, οικοδομές). Ο Σωκράτης και ο Γλαύκωνας είχαν υποστηρίξει ότι με αυτούς τους όρους οι φύλακες – άρχοντες είναι ευδαιμονέστατοι και ότι ο στόχος τους δεν είναι η ευημερία μιας αλλά όλων των κοινωνικών τάξεων.

Τα βασικά επιχειρήματα του Σωκράτη στηρίζονται στην παραπάνω άποψη. Στόχος = η ευδαιμονία όλης της πόλης. Η ευδαιμονία αυτή είναι επιταγή του νόμου (νόμω μέλει) που ενώνει τους πολίτες με πειθώ ή εξαναγκασμό (πειθοῖ τε καί ανάγκη). Η άποψη αυτή ανταποκρίνεται και στο πνεύμα της Πλατωνικής ηθικής: καμιά αντίληψη του ιδιωτικού βίου δε δίνει το δικαίωμα σε κανέναν να ενεργεί όπως θέλει ανεξάρτητα από τη βούληση του συνόλου. Η πειθώ και η ανάγκη (= βία) νομιμοποιούνται στον Πλάτωνα καθώς η βία είναι αναγκαία για να υπακούσουν στο νόμο ή να συμμορφωθούν με τις κοινωνικές επιταγές οι απαίδευτοι.

Σύμφωνα λοιπόν με τις παραπάνω αντιλήψεις δεν είναι πράξη αδικίας ο εξαναγκασμός των φιλοσόφων για κάθοδο στο σπήλαιο. Εξάλλου είναι υποχρέωσή τους προς μια πολιτεία που φρόντισε για την παιδεία τους. Αλλού οι φιλόσοφοι ήταν αυτοφυείς ή δεν όφειλαν σε κανέναν τα τροφεία.

2. Ο σκοπός του νόμου σύμφωνα με τον Πλάτωνα

Είναι η ευτυχία όλων των πολιτών. Με πειθώ και εξαναγκασμό όλοι θα συμβάλουν στη δημιουργία ενός αρμονικού συνόλου όπου όλοι θα δίνουν και θα παίρνουν από τους άλλους. Έτσι η επιβολή του νόμου είναι προϋπόθεση για να εξασφαλιστεί αυτάρκεια και ευδαιμονία κάτι που θα ήταν ανέφικτο με την ατομική δράση.

3. Οι σχέσεις μεταξύ των πολιτών και μεταξύ νόμου – πολιτών:

Η ένωση των πολιτών θα επιτευχθεί με την ωφέλεια του ενός προς τον άλλο ανάλογα προς τις ικανότητές του. Ο Πλάτωνας πιστεύει ότι το άτομο για να καλύπτει τις βασικές του ανάγκες είναι αναγκασμένο να δημιουργεί πυρήνες συμβίωσης με τα άλλα άτομα.

Η αλληλεγγύη είναι βασική προϋπόθεση για συνύπαρξη και επιβίωση. Η ιδανική πολιτεία για τον Πλάτωνα είναι: σοφή, ανδρεία, με σωφροσύνη, είναι δίκαιη. Κατά τον Πλάτωνα ο νόμος:

α) αναζητά τρόπους για ‘συλλογική ευτυχία’

β) επιδιώκει ένωση πολιτών με πειθώ και εξαναγκασμό

γ) συμβάλλει στο να προσφέρει ο κάθε πολίτης ωφέλεια στο κοινωνικό σύνολο

δ) περιορίζει την ασυδοσία

ε) επιδιώκει να χρησιμοποιεί τους πολίτες έτσι ώστε τελικά να επιτυγχάνεται η ενότητα στην πόλη

4. Η προσωποποίηση του νόμου στο κείμενο:

Στόχο έχει: την έμφαση του ρόλου του μέσα στην Πλατωνική πολιτεία, την αμεσότητα και την ζωντάνια στο κείμενο.

Στοιχεία από το κείμενο:

α) “τοῦτο οὐ μέλει νόμῳ”, β) “μηχανᾶται”, γ) “συναρμόττων τοὺς πολίτας πειθοῖ τε και ανάγκη”,
 δ) “ποιῶν μεταδιδόναι”, ε) “καί αὐτός ἐμποίων τοιούτους ἄνδρας ἐν τῇ πόλει ...” στ) “οὐχ ἵνα ἀφιῆ ...” ζ) “ἄλλ’ ἵνα αὐτοῖς καταχρῆται αὐτός ...”

• **Ερωτήσεις:**

- 1) Ποια είναι η απάντηση του Σωκράτη στην ένσταση του Γλαύκωνα; Πώς κρίνετε την άποψη του Σωκράτη;
- 2) Πώς δικαιολογείται η χρήση βίας από το νόμο;
- 3) Ποια σχέση έχει η αλληγορία του σπηλαίου με το θέμα της δικαιοσύνης και της ιδανικής πολιτείας;

• **Άσκηση:**

Να γράψετε τα αντώνυμα των παρακάτω λέξεων στα αρχαία ελληνικά: ἀδικῶ, ἄμεινον, εὖ πράττω, σύνδεσμος, ἐπιμελοῦμαι, ζῶ, ἐπιλανθάνομαι, ὠφέλεια, ἀληθής, ἀφίημι.

Αριστοτέλη Πολιτικά 20^η ενότητα

Σχόλια:

Το θέμα της αφορά την εκπαίδευση των νέων και την επίδραση της μουσικής προς την κατεύθυνση της αρετής.

- Ο πολιτικός χαρακτήρας της παιδείας κατά τον Αριστοτέλη. Επιχειρήματα για την παραπάνω θέση – άποψη:

- 1) Η παιδεία πρέπει να κινεί το ενδιαφέρον του πολιτικού και του νομοθέτη.
- 2) Η παιδεία έχει πολύ μεγάλη σημασία τόσο για τη συνολική ζωή του κράτους, όσο και για τη ζωή του κάθε πολίτη χωριστά.
- 3) Αν παραμεληθεί το θέμα της παιδείας των νέων, βλάπτεται πριν απ' όλα το πολίτευμα της πόλης τους.
- 4) Η φροντίδα για την παιδεία ανήκει στο δημόσιο και όχι στην ατομική πρωτοβουλία, επειδή οι πολίτες έχουν να επιτελέσουν σαν σύνολο ένα σκοπό.
- 5) Όλοι οι πολίτες με άσκηση = παιδεία οδηγούνται σε πράξεις αρετής.
- 6) Η φροντίδα για το άτομο πρέπει να γίνεται σε απόλυτο συνταίριασμα με το σύνολο.
- 7) Τα θέματα παιδείας πρέπει να τα ρυθμίζει η πολιτεία με νόμους.
- 8) Το θέμα της παιδείας είναι θέμα που αφορά την πόλη ως σύνολο, επομένως έχει έντονο πολιτικό χαρακτήρα.

- Απόψεις για το θέμα της παιδείας:

- α) Πρέπει να ορίζονται νόμοι που ρυθμίζουν τα θέματα της παιδείας.
- β) Πρέπει η παιδεία να είναι ίδια για όλους.

Ο Αριστοτέλης διαπιστώνει ότι δεν υπάρχει ταύτιση απόψεων ως προς το τι θα πρέπει να περιέχει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για να οδηγήσει τους νέους στην αρετή ή σ' ένα όσο το δυνατόν πληρέστερο τρόπο ζωής.

Διερωτάται αν θα πρέπει η παιδεία να βοηθά στην άσκηση του νου ή της ηθικής. Η παιδεία πρέπει να προσφέρει:

- α) αυτά που είναι χρήσιμα για τη ζωή.
- β) αυτά που οδηγούν στην αρετή ή
- γ) αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση

Ο Αριστοτέλης δέχεται ότι οι νέοι πρέπει να μαθαίνουν χρήσιμα πράγματα, αλλά από αυτά μόνο εκείνα που: α) είναι πρώτης ανάγκης β) ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους γ) δεν κάνουν ευτελή και τιποτένιο αυτόν που τα μαθαίνει. Δέχεται τη σύζευξη του χρήσιμου με το ηθικό. Πιο κάτω σημαντικό παιδευτικό αγαθό θεωρεί και τη μουσική.

- Η παιδεία της εποχής του Αριστοτέλη - " ή έμποδών παιδεία "

Περιλάμβανε: α) ανάγνωση και γραφή, β) γυμναστική, γ) μουσική και δ) σχέδιο, ζωγραφική. Η αριθμητική δεν αναφέρεται, ίσως γιατί στην Αθήνα αυτή διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο.

Ασκήσεις – Ερωτήσεις:

- 1) Από ποια σημεία του κειμένου συνάγεται ο πολιτικός χαρακτήρας της παιδείας;
- 2) Να αναφέρετε ποια μορφή εκπαίδευσης (δημόσια ή ιδιωτική) υποστηρίζει ο Αριστοτέλης και από ποιο σημείο του κειμένου το συνάγετε.

- 3) Να γράψετε αντώνυμα των: νέος, ταραχώδης, τ' αυτά, λαμβάνω, άδηλον, έλεύθερος.
4) Να αντιστοιχίσετε λέξεις της στήλης Α με αυτές της στήλης Β

Αριστοτέλη Ηθικά – Νικομάχεια 1^η Ενότητα

Σχόλια:

- έξ έθους: Ότι το ήθος (χαρακτήρας). Εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το έθος (συνήθεια). Είναι πεποίθηση του Αριστοτέλη. Πιστεύει ότι η διαπαιδαγώγηση δε βασίζεται ούτε στη φύση (χαρακτήρα) ούτε στη διδαχή (λόγο) που δε φέρνει αποτελέσματα σ' όλους τους νέους. Τονίζει ότι η αρετή καλλιεργείται τοίς έθεσι άρα με σύστημα, και υπομονή στην ψυχή του νέου, όπως η γη για να φέρει καρπούς. Αυτές τις απόψεις ο Αριστοτέλης τις είχε διδαχθεί από τον Πλάτωνα ο οποίος υποστήριζε ότι αυτή η τακτική πρέπει να ακολουθηθεί από την πολύ μικρή ηλικία από τον νεογενή, τον μόλις γεννημένο άνθρωπο.
- Ούδεμία έγγί(γ)νεται: Στους στίχους χ 347 – 348 της Οδύσσειας ο αοιδός Φήμιος στην πιο άγρια στιγμή της μνηστηροφονίας ζητάει από τον Οδυσσέα να μη τον φονεύσει γιατί έχει Θείο Χάρισμα: "μόνος μου τά 'μαθα, μου φύσηξε λογής λογής τραγούδια κάποιος θεός στα φρένα". Σε μια εποχή που η λέξη αρετή σήμαινε την κάθε ικανότητα του ατόμου, μια φράση σαν την παραπάνω δήλωνε ολοκάθαρα την παλιά ελληνική αντίληψη πως αν ο τεχνίτης έχει μια συγκεκριμένη δεξιότητα τη χρωστάει βέβαια και στη μάθηση, αλλά κύρια στη δωρεά κάποιας θεότητας. Η παλιά αυτή αριστοκρατική αντίληψη: αξιόλογος είναι ο άνθρωπος που έχει φυάν, που είναι δηλαδή προικισμένος από τη φύση = τον θεό (άρα ελάχιστη σημασία έχει εδώ ό,τι ο άνθρωπος καταφέρει να μάθει μόνος του) δεν έχει πια την έγκριση του Αριστοτέλη.
- Οϊον ό λίθος: Κανένας άλλος φιλόσοφος δεν έκανε τα απλά δεδομένα της εμπειρίας (καθημερινότητας), αφετηρία για τη σκέψη στο βαθμό που το έκανε ο Αριστοτέλης. Σωστά υποστηρίχθηκε ότι η φιλοσοφία του περί τέλους π.χ. είναι "θεμελιωμένη στο εμπειρικό δεδομένο ότι από ένα βελανίδι γεννιέται μια βελανιδιά "ή ότι "η πολιτική του θεωρία αναπτύχθηκε από τους διαλογισμούς του σχετικά με τη ζωή στα πλαίσια ενός νοικοκυριού ". Έτσι από το εμπειρικό δεδομένο οδηγείται σε μια θεωρία με συνέπειες μεγάλης σημασίας ". Αυτό το ενδιαφέρον του για τα απλά καθημερινά προφανώς τον έκανε πρώτο μελετητή του κόσμου των φυτών και των ζώων.
- Τελειούμενοι: (⇒ βιολογικός τρόπος σκέψης) Στα Μετά τα φυσικά επίσης ο Αριστοτέλης αναφέρει: "τέλεια λέμε αυτά που έχουν φτάσει στο τέλος τους, που είναι η πιο αξιόλογη στιγμή τους. Τα λέμε τέλεια με το νόημα ότι έχουν εκπληρώσει το τέλος τους".

Θέματα για συζήτηση:

1. ή μέν διανοητική ... Έχουμε διάκριση της αρετής σε διανοητική και ηθική. Ο Αριστοτέλης γνωρίζει ότι θέμα του διδασκτού της Αρετής έχει ήδη απασχολήσει τη ν Ελληνική διανόηση (π.χ. Πλατωνικός "Πρωταγόρας"). Η προσωπική άποψη λοιπόν του Αριστοτέλη για το θέμα είναι: Η διανοητική αρετή προϋποθέτει τη διδασκαλία που συναρτάται με: α) τον χρόνο και β) την πείρα που και αυτή χρειάζεται κάποια έκταση χρόνου. Η ηθική αρετή προϋποθέτει σε απόλυτο βαθμό τη θέληση του ατόμου να "εθιστεί" σιγά - σιγά (χρόνος) σε συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς (επανάληψη ίδιων ενεργειών). Άρα στη διανοητική αρετή το βάρος για την απόκτησή της πέφτει στο "δάσκαλο" ενώ στην ηθική αρετή την κύρια ευθύνη την έχει ο "μαθητής" ⇒ Σοφός γίνεται κάποιος με τη βοήθεια δασκάλου ενώ αγαθός γίνεται α) με τη θέλησή του και β) με την επιμονή του στη διαδικασία της άσκησης.
2. όθεν και τό όνομα έσχηκε: Οι Αρχαίοι συχνά επιχειρούσαν να ετυμολογήσουν τις λέξεις αν και όχι πάντα με επιτυχία. Δεν γνώριζαν ότι και τις γλώσσες τις διέπουν νόμοι όπως εκείνοι της φυσικής.

Έπεφταν συχνά σε σφάλματα (ακόμη και ο Πλάτων στον 'Κρατύλο'). Βέβαια ο ετυμολογικός συσχετισμός **ἦθους** και **ἔθους** είναι σωστός. Ωστόσο η λάθος ετυμολόγηση των λέξεων οδηγούσε τους αρχαίους φιλοσόφους και σε λάθος συλλογισμούς που βασίζονται σ' αυτές. Το ίδιο συνέβη και με τον Αριστοτέλη που πίστευε ότι: λέγεσθαι = εἶναι. Έδινε ο Αριστοτέλης οντολογικό περιεχόμενο στις λέξεις. Ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι τα πράγματα είναι έτσι όπως τα δηλώνουν οι λέξεις. Αυτό είναι καθοριστικό για τη διαμόρφωση συλλογισμών και εξαγωγή συμπερασμάτων.

3. ἐξ οὗ καὶ δῆλον: (Παραγωγικός συλλογισμός) Συμπέρασμα είναι ό,τι προκύπτει από την αποδοχή του νοήματος δύο "προκείμενων" προτάσεων π.χ. α) "Όλα τα κήτη είναι θηλαστικά" β) "Τα δελφίνια είναι κήτη" άρα "Τα δελφίνια είναι θηλαστικά". Στο κείμενο επομένως έχουμε:
- α) "Όλα τα δεδομένα από τη φύση έχουν συγκεκριμένη 'δράση' που δεν μπορεί να αλλάξει ούτε με την υπομονή ούτε με τον επαναληπτικό εθισμό". β) "Η ηθική αρετή δεν υπάρχει άλλος τρόπος να γεννηθεί παρά μόνο με τον εθισμό" άρα "Η ηθική αρετή δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως".

Ασκήσεις:

1. Για ποιο λόγο ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί παραδείγματα;
2. Γιατί ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τον όρο "τελειούμενος" αναφερόμενος στις αρετές; (σύντομες απαντήσεις).
3. Να δοθούν σύνθετα και παράγωγα των παρακάτω λέξεων στην αρχαία και νέα ελληνική γλώσσα.
α) ἔχω β) δέχομαι

Αριστοτέλη Ἠθικά – Νικομάχεια 2^η Ενότητα

Σχόλια:

1. Δυνάμεις, ἐνέργειαι: σπουδαίο εννοιολογικό εργαλείο του Αριστοτέλη αποτελούν αυτές οι δύο έννοιες. Καθετί που υπάρχει θα βρίσκεται σε σχέση με αυτές. Καθετί ξεκινά από μια στοιχειώδη κατάσταση και φτάνει τελικά σε μια κατάσταση ολοκληρωμένης διαμόρφωσης. Αυτό ισχύει και για τις τεχνικές κατασκευές. “Δύναμις” κατά τον Αριστοτέλη είναι η αρχική στοιχειώδης και ατελής κατάσταση ενώ “ἐνέργεια” είναι η κατάσταση της ἀρτίας – τελειωμένης μορφής. Διακρίνονται έτσι οι ιδιότητες που υπάρχουν σε “δυνάμει” και “ἐνεργεία”.
2. Πρότερον, ὕστερον: Χρονικός προσδιορισμός αλλά και αξιολογικός. Το “πρότερον” στον Αριστοτέλη σημαίνει αυτό που κατέχει μια ριζική θέση ενώ το “ὕστερον” σημαίνει το λιγότερο σημαντικό. Ωστόσο ο Αριστοτέλης επισημαίνει ότι κάποιες φορές το “πρότερον” και το “ὕστερον” εναλλάσσονται ανάλογα με το κριτήριο θεώρησης. Στη γνωστική διαδικασία λέει στα “φυσικά” του ο Αριστοτέλης τα απλά στοιχεία προηγούνται των σύνθετων σε μια αντικειμενική θεώρηση των πραγμάτων. Σε μια υποκειμενική θεώρηση των πραγμάτων όμως τα σύνθετα δεδομένα πέφτουν πιο εύκολα στην αντίληψή μας και στη συνέχεια πρέπει να τα αναλύσουμε για να τα καταλάβουμε.
Μια περίπτωση αντιστροφής της σχέσης “πρότερον - ὕστερον” είναι αυτή που επισημαίνεται στο κείμενο. Για τις επίκτητες ιδιότητες δεν ακολουθείται λοιπόν η σειρά “δύναμις” - “ἐνέργεια”, όπως συμβαίνει στις φυσικές ιδιότητες (π.χ. βάδισμα, ομιλία) αλλά πριν σταθεροποιηθεί η πρόσκτησή τους προηγείται η εξάσκηση των αντίστοιχων συμπεριφορών στην πλήρη τους μορφή.
3. ἐνεργήσαντες: Το ρήμα “ἐνεργῶ” περιγράφει τη συμπεριφορά που κάποιος εκτελεί στην πλήρη της μορφή (όχι σε μορφή ατελή και στοιχειώδη, όπως ένας αρχάριος). Η σημασία της λέξης ἐνέργεια σήμερα έχει χαρακτήρα μετρικό ενώ στον Αριστοτέλη ο όρος είναι άσχετος προς οποιαδήποτε έννοια του μέτρου. Το περιεχόμενό του είναι ποιοτικό και δηλώνει κατάσταση ύπαρξης.

Απαντήσεις στα θέματα του βιβλίου

1. Εδώ ο Αριστοτέλης παρέχει ακόμη ένα αποδεικτικό επιχειρήμα ότι “οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσιν ἡμῖν ἐγγίγνεται”. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη τις δυνάμεις της αίσθησης (ὄραση, ακοή) και τις λειτουργίες των αντίστοιχων αισθητηρίων τις έχουμε δοσμένες εξ αρχής (φύσει), και τις χρησιμοποιούμε επειδή τις έχουμε. Ωστόσο σε ό,τι αφορά τις αρετές, αυτές μοιάζουν με την τέχνη του οικοδόμου ή του κιθαριστή: ενυπάρχει σε μας η ικανότητα να τις αποκτήσουμε αλλ’ αυτή η ικανότητα θ’ αναπτυχθεί με το “ἔθος” (πρακτική). Το επιχειρήμα αυτό ο Αριστοτέλης το στηρίζει σε μια αναλογία: στη θέση της τέχνης του οικοδόμου ή του κιθαριστή τοποθετεί την πραγμάτωση της δυνατότητας της αρετής. Στο σχήμα αυτό η αρετή αναλογεί με την τέχνη.
Αισθήσεις ⇒ ἐμφυτες
Αρετές ⇒ επίκτητες (αποκτώνται με το ἔθος και από “δυνάμει” γίνονται “ἐνεργές”).
2. (Γι’ αυτή την ερώτηση η απάντηση θα δοθεί στην 5^η ενότητα).

Ασκήσεις:

- 1) Που αλλού απαντάται η άποψη ότι η τέχνη κατακτάται με την εξάσκηση; (σύντομη απάντηση)
- 2) ἀποδίδομεν: Να γραφούν στα νέα ελληνικά 5 σύνθετα του ρήματος “δίδωμι” (με προθέσεις) και 5 σύνθετα ουσιαστικά παράγωγα από το ρήμα “δίδωμι”.

Αριστοτέλη Ἠθικά – Νικομάχεια 3^η Ενότητα

Σχόλια:

1. ποιοῦσι: οι νομοθέτες θεωρούνται δημιουργικοί παράγοντες αγωγής που συμβάλλουν στη διαμόρφωση των χαρακτήρων των πολιτών όπως οι καλλιτέχνες μορφοποιούν με τη δημιουργική τους παρέμβαση μια άμορφη ύλη. Η άποψη, που σήμερα μοιάζει εξιδανικευμένη, αναφέρεται στην πρακτική της τότε εποχής.
2. ἀμαρτάνουσιν: αποτυγχάνουν, αστοχούν. Νόημα χωρίς αρνητικό ηθικό περιεχόμενο αφού αναγνωρίζεται η καλή πρόθεση: “βούλημα” του νομοθέτη.
3. γίνεται, φθείρεται: Η “γένεσις” και η “φθορά” είναι βασικές διαδικασίες μεταβολών στο σύμπαν (βλ. Αριστοτέλη “Περί γενέσεως καί φθοράς”). Αντίστοιχοι είναι οι σημερινοί όροι: “δόμηση” και “αποδόμηση”. Οι έννοιες αυτές απασχολούσαν και απασχολούν τους φιλοσόφους.
Ο Αριστοτέλης με τους όρους “δύναμις – ενέργεια” προσπαθεί να προσεγγίσει τα προβλήματα τα σχετικά με το “γίνεσθαι”. Διαπιστώνει λοιπόν ότι αν θέλουμε να προσδώσουμε σ’ ένα πρόσωπο ή πράγμα επιθυμητές ιδιότητες θα πρέπει να το κάνουμε εξ αρχής από την κατάσταση του “δυνάμει”. Γιατί η ποιοτική επίδραση σε μια “δυνάμει” ιδιότητα έχει αντίστοιχη επίδραση και στην ενέργεια που θ’ ακολουθήσει. Έτσι δυνάμεις και ενέργειαι μπορούν να είναι “άγαθαί” ή “κακαί”.
4. “εὖ, κακῶς”: Η αντίθεση μεταξύ των δύο όρων παρουσιάζεται σε συμμετρική σχέση με τους όρους (επίσης αντιτιθέμενους) “γίνεσθαι, φθείρεσθαι”. Δίνοντας ποιοτικό και ηθικό χαρακτήρα στους όρους οδηγούμαστε στην κρίση: ύπαρξη ή καταστροφή / παραδοχή ή άρνηση των όντων ⇒ ζωή ή θάνατος. Η αξία των επισημάνσεων είναι διαχρονική αν δεχθούμε την σχέση με τη βιολογική ρύπανση και τη φθορά του περιβάλλοντος που έχουμε σήμερα.

Απαντήσεις στα θέματα για συζήτηση του βιβλίου:

1. Με τη μετοχή “έθίζοντες” ο φιλόσοφος θέλει να τονίσει ότι ο εθισμός είναι τρόπος με τον οποίο οι νομοθέτες κάνουν ανώτερους τους πολίτες.
2. αυτό = το βούλημα (= τό τούς πολίτας τῷ ἐθίζειν ποιεῖν ἀγαθούς).
3. Το κόμμα πριν το “καί” δηλώνει μεγαλύτερη παύση “απομονώνοντας” περισσότερο τα λόγια που ακολουθούν μετά το “καί” και το κόμμα λειτουργεί ως άνω τελεία.
4. Εδώ ο Αριστοτέλης προσθέτει κάποια αποδεικτικά επιχειρήματα προκειμένου να υποστηρίξει ότι: “οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίγνεται”. Το πρώτο επιχειρήμα αφορά τους νομοθέτες. Αυτοί επιδιώκουν να διαμορφώσουν χρηστούς πολίτες. Η “θέσπιση” των νόμων δηλαδή γίνεται το μέσον για να αποκτήσουν οι πολίτες “ἀρετήν”. Αναγκάζονται με το νόμο να φέρονται δίκαια μέχρι να συνηθίσουν και να το κάνουν χωρίς εξαναγκασμό. Αν οι νόμοι δεν έχουν πάντα το επιθυμητό αποτέλεσμα, αυτό σημαίνει ότι οι νομοθέτες έχουν αποτύχει. Τα επόμενα επιχειρήματα αφορούν “τέχνες” που λειτουργούν ως “ἀρετές”. Τα επιχειρήματα αυτά έχουν αναδρομική ισχύ για την αρετή. Η τεχνική επίδοση στην κιθάρα και η ορθή χρήση της οικοδομικής τέχνης χρειάζονται πρακτική εξάσκηση αλλά και κάποιον καλό δάσκαλο. Τα ίδια χρειάζεται και η απόκτηση της αρετής.

Ασκήσεις:

- 1) “πολιτεία πολιτείας ἀγαθή φαύλης”: Σε τί ακριβώς αναφέρεται ο Αριστοτέλης εδώ;
- 2) μαρτυρέω – μαρτυρῶ: Να γραφούν στη νεοελληνική τρεις σημασίες του ρήματος μαρτυρῶ και στη συνέχεια να σχηματιστεί μια πρόταση για καθεμιά από αυτές.

Αριστοτέλη Ἠθικά – Νικομάχεια 4^η Ενότητα

Σχόλια:

- Η διαδικασία για την απόκτηση των ηθικών αρετών:
Εδώ ο Αριστοτέλης ακολουθώντας την αναλογική συλλογιστική μέθοδο διατυπώνει την άποψη πως ότι συμβαίνει με τις τέχνες συμβαίνει και με τις αρετές. Δηλαδή οι καλοί και οι κακοί τρόποι δράσης και συμπεριφοράς δημιουργούν καλές ή κακές συνήθειες. Συνεπώς:
 - Καλοί τρόποι συμπεριφοράς ή δράσης ⇒ καλές συνήθειες ⇒ απόκτηση ηθικών αρετών
 - Κακοί τρόποι συμπεριφοράς ή δράσης ⇒ κακές συνήθειες ⇒ μή απόκτηση ηθικών αρετών
- Η κοινωνική διάσταση της ηθικής αρετής:
- Κατά τον Αριστοτέλη: α) ο εθισμός (μέσω των νόμων των νομοθετών) στην ηθική αρετή είναι συνέπεια της επανάληψης ηθικών πράξεων. β) κριτήριο της αγαθής πολιτείας είναι η καλλιέργεια της ηθικής αρετής.
Η στάση, η συμπεριφορά, η ποιότητα των ενεργειών μέσα στην κοινωνία συντελούν αποφασιστικά στο αν ο άνθρωπος θα αποκτήσει ηθικές ή όχι αξίες – αρετές. Στην προηγούμενη ενότητα θίγεται το θέμα της πολιτικής διάστασης της αρετής, εδώ η σημασία της κοινωνικής διάστασης της αρετής.
- Τα αντιθετικά ζεύγη που σχηματίζουν οι αρετές με τις αντώνυμους τους έννοιες (κακίες):

δίκαιοι – άδικοι	ανδρείοι – δειλοί	σώφρονες – ακόλαστοι	πράοι – οργίλοι						
Το χιαστό σχήμα δίνει έμφαση στον παραπάνω συλλογισμό:			<table style="border: none; margin: auto;"> <tr> <td style="text-align: center;">Φοβεῖσθαι</td> <td style="font-size: 2em; vertical-align: middle;">X</td> <td style="text-align: center;">θαρρεῖν</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">ἀνδρείοι</td> <td></td> <td style="text-align: center;">δειλοί.</td> </tr> </table>	Φοβεῖσθαι	X	θαρρεῖν	ἀνδρείοι		δειλοί.
Φοβεῖσθαι	X	θαρρεῖν							
ἀνδρείοι		δειλοί.							
- “ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται ”.
Ἐξη είναι η ιδιότητα που αποκτήθηκε με την επανάληψη μιας πράξης ή με τη συνεχή επίδραση του ίδιου παράγοντα. Αυτό που καθορίζει τις “ ἕξεις ” μας είναι ο τρόπος με τον οποίο επαναλαμβάνουμε “ ὁμοιες ἐνέργειες ”. Επαναλαμβάνοντας πράξεις σωφροσύνης γινόμαστε σώφρονες. Αποκτώντας τη συνήθεια να περιφρονούμε ό,τι προκαλεί φόβο και να το αντιμετωπίζουμε, γινόμαστε ανδρείοι, και τα αντίθετα ...
α) Οι “ ἕξεις ” δεν είναι εκ φύσεως, γίνονται (επανάληψη – εξέλιξη).
β) Δεν αρκεί η επανάληψη, πρέπει να προσδίδουμε ποιότητα στις ἐνέργειές μας δηλαδή: οι πράξεις που θα μας οδηγήσουν στην αρετή θα πρέπει να είναι ίδιες μ’ αυτές που θα κάνουμε, όταν θα γίνουμε κάτοχοι της ... αρετής (προσπάθεια).
γ) Μπορεί η επανάληψη ὁμοίων ενεργειῶν να οδηγεί στις ἕξεις αλλά συμβαίνει και το αντίθετο: οι ἕξεις γίνονται πηγή αντίστοιχων ενεργειῶν π.χ. περιφρονώντας τους κινδύνους γινόμαστε γενναίοι. Αλλά εφόσον συνηθίσουμε στην γενναιότητα, οδηγούμαστε σε καλύτερη αντιμετώπιση των φόβων μας και γενναιότερες (ποιοτικά) ἐνέργειες.
- ‘πράττοντες’, ‘ἔθιζόμενοι’, ‘γινόμενοι’
Η χρήση των συγκεκριμένων μετοχών σε ενεστώτα υποδηλώνει την επανάληψη. Είναι μια μορφή στήριξης των απόψεων του Αριστοτέλη περί εθισμού.
- Η σημασία της αγωγής για τον εθισμό.
Στο τέλος της ενότητας ο Αριστοτέλης επισημαίνει ότι “ δεν έχει μικρή σημασία να αποκτά κανείς όσο γίνεται πιο νέος αυτές ή εκείνες τις συνήθειες ” ίσα ίσα έχει πολύ μεγάλη σημασία ή μάλλον σημαίνει το πάν:
Ἐχουμε κλιμακωτή αύξηση, σχήμα ἄρσης και θέσης, λιτότητας, υπερβολής (κλιμάκωσης)
(οὐ μικρόν – πολύ > πάμπλου > τό πάν) ⇒ έτσι τονίζεται ο καίριος ρόλος της αγωγής, ιδιαίτερα για τη νεαρή ηλικία.

Για τον Αριστοτέλη όπως και για τον Πλάτωνα παιδεία και αγωγή συμβάλλουν καθοριστικά στην απόκτηση καλών ή κακών συνηθειών. Όσο πιο νωρίς αρχίσει η αγωγή και η μάθηση τόσο πιο αποτελεσματική θα είναι, θα οδηγήσει στην αρετή και \Rightarrow στην ευδαιμονία.

- Στον "ΕΠΙΤΑΦΙΟ" ο Περικλής κρατάει επικριτική στάση απέναντι στην παιδαγωγική των Σπαρτιατών, όχι επειδή αμφισβητεί την αξία της παιδιόθεν αγωγής αλλά ασκεί κριτική στην ποιότητά της (σύγκριση με Αθηναίους).

Εξάλλου και οι Αθηναίοι έδιναν ιδιαίτερη βαρύτητα στην αγωγή των παιδιών π.χ. στον "Πρωταγόρα" (ενότητα 7).

- "ἔξις" (κ π τ : ψιλά, γ β δ : μέσα, χ φ θ : δασέα) \Rightarrow ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ:

ἔξις (ἔχεις) < ἔχω: Η δασεία προήλθε από το δασύ πνεύμα η που υπήρχε στην προφορά που αποβλήθηκε από το ενεστωτικό θέμα γιατί υπάρχει το δασύ χ αλλά ξ \Rightarrow σεχ \Rightarrow ηεχ \Rightarrow ἔχεις \Rightarrow ἔξις
 Η ετυμολογική συγγένεια της λέξης ἔξις με τη λέξη σχῆμα εξηγεί τη σημασία που αποδίδει ο Αριστοτέλης στη λέξη "ἔξις": μόνιμη μορφή του χαρακτήρα που έχει στοιχεία που αποκτούμε με επίμονη άσκηση.

- Η σημασία που αποδίδεται από τον Αριστοτέλη για την αξία της διαπαιδαγώγησης από την πολύ μικρή ηλικία ("μᾶλλον δέ τό πᾶν") είναι κάτι που αποδεχόμαστε και σήμερα.

Ερωτήσεις:

- Ποιο ρόλο παίζει η ηθική πράξη και η συμπεριφορά του ανθρώπου, γενικότερα σε όλες τις περιστάσεις της (καθημερινής ζωής), στην απόκτηση της ηθικής αρετής; Να στηρίξετε την απάντησή σας σε χωρία του κειμένου.

Ασκήσεις:

- 1) Να αντιστοιχίσετε το περιεχόμενο των δύο στηλών

Στοιχεία χαρακτήρα:		Περιπτώσεις καθημερινότητας:	
1	δίκαιοι - άδικοι	α	στις φοβερές περιστάσεις της ζωής
2	ανδρείοι - δειλοί	β	στις οργές
3	σώφρονες - ακόλαστοι	γ	στις μεταξύ μας σχέσεις
4	πράοι - οργίλοι	δ	στις επιθυμίες

- 2) Να γράψετε αντώνυμα των παρακάτω λέξεων: φοβοῦμαι, ἀνδρείος, σώφρων, πρᾶος, μᾶλλον, λόγῳ.

- 2) “μήτε πλεονάζει μήτε ἐλλείπει”: Τί εννοεί ο Αριστοτέλης; Να εξετάσετε πώς διακρίνει την έννοια του μέσου.
- 3) Ποιοι εννοούνται με τη λέξη “ἐπιστήμων”;

Αριστοτέλη Ἠθικά – Νικομάχεια 9^η Ενότητα

Σχόλια:

1. καί ὅλως ἡσθῆναι καί λυπηθῆναι:
 Η αρχή της μεσότητας εκφράζεται και στην περιοχή των συναισθημάτων που οδηγούν στην συγκεκριμένη συμπεριφορά. Οι συναισθηματικές διαθέσεις ανάγονται σε αποχρώσεις του ευάρεστου (ἡσθῆναι) και του δυσάρεστου (λυπηθῆναι) και υπάγονται στην γενικότερη κατηγορία των ψυχικών αντιδράσεων, των βιωμάτων (“πάθη”).
2. ὅτε δεῖ, ἐφ’ οἷς (δεῖ), πρὸς οὓς (δεῖ), οὗ ἕνεκα (δεῖ, ὡς δεῖ :
 Με ποιοτικά κριτήρια δίνεται το “εὖ” ⇒ “ἄριστον” ⇒ “ἀρετή”.
 Η μεσότητα ορίζεται και ποσοτικά ως το μέτρον μεταξύ του “μᾶλλον” και του “ἥττον” αλλά υπάρχουν και ποιοτικά κριτήρια. Αυτά είναι: ο κατάλληλος χρόνος (“ὅτε”), οι σωστές αιτίες (“ἐφ’ οἷς”), η αρμονική σχέση με τον περίγυρο (“πρὸς οὓς”), η εὐστοχη πρόθεση (“οὗ ἕνεκα”), ο ανάλογος τρόπος (“ὡς”). Όλα παρέχονται δεοντολογική έκφραση (“δεῖ”).
3. ὁμοίως καί περί τὰς πράξεις: Η αρχή της μεσότητας λοιπόν εφαρμόζεται στα βιώματα (πάθη) αλλά και στις συμπεριφορές (πράξεις). Άρα η μεσότης ελέγχεται στο πρακτικό και αξιολογικό επίπεδο. Στο επίπεδο της πρακτικής απόδοσης (πράξης) το κριτήριο της τήρησης του κανόνα. Είναι η επιτυχής έκβαση του στόχου της. Όταν υπάρχει υπερβολή ή ἔλλειψη του κανόνα του μέσου η πράξη “ἀμαρτάνεται” (αποτυγχάνει στο στόχο της).
 Στο επίπεδο της κοινωνικής αξιολόγησης μιας πράξης ως κριτήριο της τήρησης του κανόνα του “μέσου” λειτουργεί η θετική της αποδοχή ότι “ἐπαινεῖται”. Στην αντίθετη περίπτωση η πράξη “ψέγεται”. Στο κείμενο οι 4 ενδείξεις που εκφράζουν τα κριτήρια (θετικά – αρνητικά) τήρησης ή μη τήρησης του κανόνα της μεσότητας έχουν αντίστροφη διάταξη: “ἀμαρτάνεται”, “ψέγεται” και “ἐπαινεῖται”, “κατορθοῦται” (χιαστό) ακολουθώντας τις απαιτήσεις του ύφους του κειμένου και όχι της λογικής.
4. Μεσότης τις ἄρα ἐστίν ἡ ἀρετή: Είναι το συμπέρασμα μιας αποδεικτικής διαδικασίας και αποτελεί επανάληψη της αποδεικτέας πρότασης που διατυπώθηκε προηγουμένως (8^η ενότητα) αλλά με παραλλαγές: ἡ ἀρετή ἡ ἴδια εἶναι μεσότης εἶναι “στοχαστική τοῦ μέσου” και εἶναι μεσότης τις, δηλαδή μια ειδικά προσδιοριζόμενη έννοια μεσότητας.

Απαντήσεις στα θέματα για συζήτηση του σχολικού βιβλίου:

1. Η γενική συγκριτική που εννοείται είναι “τοῦ μέσου τε καί ἀρίστου”.
2. Ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί το “δεῖ” συχνά στην πρώτη περίοδο της ενότητας, προσπαθώντας να ορίσει το μέσο και το ἀριστο. Η χρήση λοιπόν του ρήματος αναφέρεται στο ότι “πρέπει” σε σχέση με τον κοινωνικό περίγυρο, στις ενέργειες δηλαδή του ανθρώπου που γίνονται αποδεκτές ή επιδοκιμάζονται από τους συνανθρώπους του.
 Ἔτσι διασφαλίζεται η αρμονική συμβίωση και διαμορφώνεται η εύρυθμη ζωή της πολιτείας. Αυτό για τους αρχαίους Έλληνες ήταν πιστοποίηση ότι οι πράξεις τους ήταν ορθές.

Ασκήσεις:

- 1) Σε ποιο συμπέρασμα καταλήγει ο Αριστοτέλης στο τέλος της ενότητας και πώς το συνάγει;
- 2) Να αποδοθεί η σημασία των ρημάτων στα αρχαία και τα νέα ελληνικά:
 - ἐλεῶ, ελεώ
 - ἀμαρτάνω, αμαρτάνω

- ο κατορθώω – ὦ, κατορθώνω

Αριστοτέλη Ἠθικά – Νικομάχεια 10^η Ενότητα

Σχόλια:

Η υπερβολή και η έλλειψη είναι γνωρίσματα της κακίας, ενώ η μεσότητα είναι γνώρισμα της αρετής.

1. Η αντίθεση ανάμεσα στο "ἀμαρτάνειν" και στο "κατορθοῦν" σε σχέση με τις 10 αρχές των Πυθαγορείων. Το "ἀμαρτάνειν" αφορά το λάθος (υπερβολή ή έλλειψη). Το "κατορθοῦν" αφορά το σωστό (μεσότης). Ο Αριστοτέλης επικαλείται τη διδασκαλία των Πυθαγορείων για τις αντίθετες μεταξύ τους δυνάμεις που κυβερνούν τον κόσμο. Έτσι κατά τον Αριστοτέλη: α) το λάθος γίνεται με πολλούς τρόπους, είναι εύκολο, το κακό και το άπειρο πάνε μαζί ⇒ έλλειψη και υπερβολή συνδέονται ποικιλοτρόπως με την κακία. β) Το σωστό γίνεται μ' έναν τρόπο, είναι δύσκολο, είναι πεπερασμένο. Γινόμαστε καλοί μ' έναν τρόπο ⇒ η μεσότητα είναι κάτι δύσκολο, γίνεται μ' έναν τρόπο, είναι χαρακτηριστικό της αρετής ⇒ Οι καλές πράξεις έχουν πέρας, είναι τέλειες γιατί ό,τι έχει πέρας θεωρείται τελειότερο από το άπειρο και άμορφο.
2. Οι 10 αρχές των Πυθαγορείων: αντίθετες δυνάμεις: πέρας / ἄπειρον, περιττόν / ἄρτιον, ἔν / πλήθος, δεξιόν / ἀριστερόν, ἄρρεν / θῆλυ, ἡρεμοῦν / κινούμενον, εὐθύ / καμπύλον, φῶς / σκότος, ἀγαθόν / κακόν, τετράγωνον / ἑτερομήκης (η πρώτη λέξη = "ἀγαθόν", η δεύτερη λέξη = "κακόν"
3. Ο ορισμός της αρετής: Δίνεται στο β' μέρος της §10 = το πιο κεντρικό σημείο της ηθικής φιλοσοφίας του Αριστοτέλη.
4. Αρετή ⇒ "ἔξις": "ἔξις = συνήθεια σε μια συμπεριφορά ύστερα από επανάληψη που διαμορφώνει έτσι ένα άτομο ώστε να συμπεριφέρεται μ' ένα συγκεκριμένο τρόπο. Από τις "ἔξεις" μόνο οι καλές έχουν σχέση με την "ἀρετή".
5. Προαιρετική ἔξις: Η αρετή πρέπει να προϋποθέτει ελεύθερη επιλογή. Προαίρεσις λοιπόν είναι μια εκλογή συνειδητή και όχι τυχαία και της στιγμής. Ο Αριστοτέλης δέχεται ότι στην ηθική έχουμε ελευθερία της βούλησης. Ο άνθρωπος πρέπει να έχει: α) συνείδηση της πράξης του (εϊδώς), β) ανάλογη προαίρεση (προαιρούμενος) και γ) σιγουριά και σταθερότητα στην πραγματοποίησή της (βεβαίως και αμετακινήτως).
6. Η αρετή βρίσκεται στο μέσον, το "σε σχέση με μας" που καθορίζεται από τη λογική, αυτήν όμως που ορίζει ο φρόνιμος άνθρωπος: Το πρώτο κριτήριο για τον καθορισμό της μεσότητας είναι το πνεύμα της κοινότητας. Το δεύτερο κριτήριο είναι η ορθή κρίση του μυαλωμένου ανθρώπου, αυτού που γνωρίζει να συνδυάζει – διαθέτει τις προϋποθέσεις για το "εὖ ζῆν" και αποκτά ξεχωριστή ηθική ποιότητα.
Βέβαια αυτή η άποψη διαθέτει έντονο το στοιχείο του υποκειμενισμού.
7. Η αρετή είναι μεσότητα ανάμεσα σε δύο κακίες:
Η αρετή είναι μεσότητα μόνο από οντολογική άποψη, ενώ από αξιολογική άποψη είναι μια "ἀκρότητα" δηλαδή είναι μεσότητα όταν εξετάζεται ως προς την ουσία και τον ορισμό της, όμως από την άποψη του σωστού, του πιο καλού, του τέλειου είναι ακρότητα, ἔσχατο σημείο, αντίθεση προς το κακό και το άπειρο.
Η αρετή για την οποία μιλάει ο Αριστοτέλης είναι ανθρώπινη αλλά όχι η πανανθρώπινη, είναι η ελληνική "κατά πόλιν – κράτος" σύμφωνη με την παράδοση, το πνεύμα της κοινότητας και τον ορθό λόγο.
8. ὠρισμένη λόγῳ: Ο Αριστοτέλης συμπληρώνει αυτό για τον ορισμό της αρετής γιατί υποστηρίζοντας ότι είναι "ἔξις προαιρετική" υπάρχει κίνδυνος να θεωρηθεί ότι το κάθε άτομο έχει απεριόριστο δικαίωμα να ορίσει το μέσον όπου θέλει και το συμφέρει ...

9. Στοιχεία διαμόρφωσης του ορισμού της αρετής: Η αρετή:
- α) είναι ἔξη
 - β) » » προαιρετική
 - γ) βρίσκεται στο μέσον “σε σχέση με μας”
 - δ) Το μέσον καθορίζεται από τον “ορθό λόγο”
 - ε) » » » » τη λογική του “φρόνιμου” ανθρώπου
 - στ) Η αρετή βρίσκεται μεταξύ υπερβολής και ελλείψεως
 - ζ) » » “πετυχαίνει”, είναι το δέον, το σωστό
 - η) Κακίες είναι τα “λάθη” που γίνονται όταν το άτομο κινείται προς την πλευρά της υπερβολής ή της έλλειψης.

Ασκήσεις:

- 1) Πώς συνάγει ο Αριστοτέλης το συμπέρασμα ότι “η υπερβολή και η έλλειψη είναι χαρακτηριστικά της κακίας και η μεσότητα της αρετής”;
- 2) Πώς μπορεί να προσδιοριστεί η λογική του φρόνιμου ανθρώπου, η οποία καθορίζει και το “μέσον”;
- 3) Να βρείτε στο κείμενο λέξεις που έχουν ετυμολογική συγγένεια με τις λέξεις της στήλης Α και να τις γράψετε στη στήλη Β:

A	B
είκαστικός	
πένθος	
διάλειμμα	
άνυπέρβλητος	
περιφρονητικός	

Αριστοτέλη Πολιτικά 11^η ενότητα

Σχόλια:

1. Πολιτικά: Πολιτικά θέματα, ζητήματα > πολίτης, πολιτισμός, πολιτεία ...
2. πᾶσαν: Στη Λογική λειτουργεί ως δείκτης καθολικότητας και σε μια κατηγορική πρόταση προσδίδει στο υποκειμενικό της όλο το πλάτος της έννοιάς του. Στο κείμενο 11 η λέξη "πᾶς" επαναλαμβάνεται με ποικίλες αναφορές σε όρους και έτσι συμπεραίνουμε ότι στο κείμενό μας υπάρχει έντονη συλλογιστική διεργασία.
3. πόλις: "κοινωνία πολιτική", πολιτεία, πόλις – κράτος.
4. ὁρῶμεν: ρήμα που δηλώνει ότι η φιλοσοφική σκέψη συνδυάζει τη θεωρητική ανάλυση με αφετηρία Εμπειρική.
5. Η αριστοτελική έννοια "κοινωνία" σημαίνει:
 - α) κοινωνία που συγκροτείται από δύο ή περισσότερα πρόσωπα, που δε χρειάζεται να είναι όμοια μεταξύ τους.
 - β) κοινωνία χωρίς σχέσεις ανταλλαγής δε νοείται
 - γ) σ' αυτήν υπάρχει μεταξύ των μελών σύμπραξη (κοινές επιδιώξεις)
 - δ) με βάση διαφορετικούς συνδυασμούς επιδιώξεων έχουμε διαφορετικές μορφές κοινωνιών
 - ε) Η κοινωνία συγκροτείται βάσει συμφωνίας ή λόγω φυσικής παρόρμησης.
Οι κοινωνίες που συγκροτούνται βάσει συμφωνίας για έναν επιδιωκόμενο σκοπό (π.χ. η νίκη σ' έναν πολεμικό αγώνα) είναι συμβατικές κι έχουν παροδικό χαρακτήρα.
Αντίθετα, κοινωνίες με διάρκεια και ευρύτερες επιδιώξεις είναι αυτές που τα μέλη τους ενώνονται από φυσική παρόρμηση. Άρα η συγκρότηση αυτών των κοινωνιών αποτελεί φυσική διαμόρφωση. Αυτές οι κοινωνίες οι φυσικές εξετάζονται στα **Πολιτικά**.
 - στ) Είδος κοινωνίας είναι η πόλις = πολιτεία, κράτος που κατά τον Αριστοτέλη είναι ανώτερη μορφή κοινωνίας. Όλες οι άλλες μορφές κοινωνίας είναι σαν μόρια αυτής.
6. τινά: Στη Λογική η αντωνυμία αυτή λειτουργεί ως δείκτης εξειδίκευσης που προσδιορίζει το υποκείμενο μιας κατηγορικής πρότασης ή δηλώνει ότι στη λογική σχέση που εκφράζει η πρόταση δε μετέχει όλο το πλάτος της έννοιας του υποκειμένου (π.χ. τίς ἄνθρωπος ἐστὶ λευκός).
7. οὔσαν: η φράση θα μπορούσε να μετασχηματιστεί σε: πᾶσα πόλις κοινωνία τις ἐστίν. Ἐτσι στη φράση αυτή η πόλις – κράτος (= πολιτεία) στο σύνολό της: πᾶσα έχει για κατηγορούμενο το "κοινωνία τις" με έναν δείκτη εξειδίκευσης (τις) που δηλώνει ότι η πόλις είναι μια από τις μορφές "κοινωνίας" (κοινωνικής συμβίωσης). Κατά τον Αριστοτέλη υπάρχουν ακόμη κοινωνικές δομές όπως: α) το ζεύγος ανδρός – γυναικός β) το σύστημα κυρίου – δούλου γ) ο "οἶκος" ως συνδυασμός των δύο προηγούμενων γ) η κώμη ως σύνολο "οἴκων". Είναι μορφές ατελέστερες αλλά όπως και η πόλις σχηματίζονται "κατὰ φύσιν". Το στοιχείο που κάνει την "πόλιν" ισχυρότερη "κοινότητα" από τις άλλες είναι η πολιτική οργάνωση.
8. ἀγαθοῦ τινος: κατά την Αριστοτελική φιλοσοφία καθετί υπάρχει για έναν αγαθό σκοπό δηλαδή για κάτι με αξία: ζωή, υγεία, ομορφιά ή οτιδήποτε περιβάλλεται με αξία.
9. ἔνεκεν: καταχρηστική πρόθεση που συντάσσεται με γενική όπως και η επίσης καταχρηστική χάριν που συντάσσεται με γενική για να δηλώσουν το τελικό αίτιο = σκοπό πολύ συχνά στον Αριστοτέλη.
10. Συνεστηκυῖαν: Η φράση στην οποία βρίσκεται η μετοχή μπορεί να μετασχηματιστεί σε:
⇒ πᾶσα κοινωνία συνέστηκεν ἔνεκεν ἀγαθοῦ τινος ⇒
⇒ πᾶσα κοινωνία ἐστὶ συνεστηκυῖα ἔνεκεν ἀγαθοῦ τινος

Το φραστικό σύνολο αυτό που προέκυψε είναι πρόταση ανάλογης μορφής με εκείνη του σχολίου 7

Πρώτος συλλογισμός: Έχουμε έναν τυπικό παραγωγικό συλλογισμό με δύο προκείμενες προτάσεις κι ένα συμπέρασμα που συνάγεται από αυτές:

Π1: πᾶσα πόλις ἐστὶ κοινωμία τις

Π2: πᾶσα κοινωμία ἐστὶ συνεστηκυῖα ἕνεκεν ἀγαθοῦ τινος

Σ: πᾶσα πόλις ἐστὶ συνεστηκυῖα ἕνεκεν ἀγαθοῦ τινος

(το συμπέρασμα διατυπώνεται στο κείμενο παρακάτω)

11. δοκοῦντος: Το δοκοῦν αγαθό = το φαινομενικά αγαθό.
Κατά τον Αριστοτέλη ὅλοι ὅσοι κάνουν μια πράξη στοχεύουν στο αγαθό.
Αυτό ισχύει ἀκόμη και για τις κακόβουλες πράξεις, διότι αυτοὶ που τις κάνουν ἔχουν διαπράξει λάθος εκτίμησης πλάνη. Αυτός ο συλλογισμός μας παραπέμπει στο " οὐδείς ἐκὼν κακός" του Σωκράτη.
12. ἀγαθοῦ χάριν: Η φράση δηλώνει το τελικό αἴτιο = σκοπός μιας πράξης που είναι ταυτόχρονα και κίνητρο για την επιτέλεσή της.
13. Πάντα πράττουν: Έχουμε καθολικό δείκτη στο υποκείμενο και στο αντικείμενο της φράσης που δηλώνει ὅτι ο Αριστοτέλης δείχνει στην ἀποψη ὅτι ο καθένας επιδιώκει το αγαθό ανεξάρτητη ισχύ.
14. Πᾶσαι (μέν ἀγα): με τη λέξη αυτή επαναφέρεται ἐδῶ με παραλλαγμένη διατύπωση η 2^η προκείμενη φράση του προηγούμενου συλλογισμού.
15. Στοχάζονται: ἔχουν ως στόχο
16. κυριωτάτου: = κυριαρχικού υπέρτατου. Αυτό που ἔχει στον υπέρτατο βαθμό κάποια ιδιότητα. Υπάρχουν λοιπόν διάφορες βαθμίδες του αγαθοῦ και σε κάθε είδους κοινωμίας αντιστοιχεί ορισμένη βαθμίδα αγαθοῦ.
17. κυριωτάτη: + τη γενική "πασῶν" που αναφέρεται στις κοινωμίες. Ἐτσι ο Αριστοτέλης ἐδῶ τονίζει ὅτι ὅπως υπάρχουν διαφορετικῶν επιπέδων κοινωμίες ἔχουμε και διαφορετικὴ αξιολογικὴ σημασία αυτῶν ἀνάλογα με τη βαρύτητα του αγαθοῦ που επιδιώκουν.
Αυτὴ η σκέψη θα μας οδηγήσει στον β' συλλογισμό:
Ο β' συλλογισμός (που ουσιαστικά είναι σε κείμενο που δε διδάσκεται) είναι επαγωγικός. Παραθέτει μια σειρά ἀπὸ μορφές κοινωμιῶν που αντιστοιχίζονται προς επιδιωκόμενα αγαθὰ (: α) ἀνδρας – γυναίκα ⇒ αναπαραγωγή β) κύριος – δούλος ⇒ συντήρηση γ) "οἶκος": σύνθεση των δύο προηγούμενων κοινωμιῶν ⇒ καθημερινή συμβίωση δ) "κώμη": πρώτη συγκροτημένη ἐκ πλειόνων οἰκιῶν κοινωμία ⇒ βιοτικές φροντίδες διαρκείας ε) "πόλις": ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινωμία τέλειος ⇒ προστασία της ζωῆς) ⇒ υπάρχει ἀναβάθμιση κοινωμιῶν και στόχων ιεραρχικά. Με βάση τις ἐπεξηγήσεις και με ἀναφορά στο κείμενο οδηγούμαστε στον επαγωγικό συλλογισμό μας με τις Π1 Π2 προκείμενες προτάσεις:
Π1: στόχος μιας κοινωμίας είναι ἀγαθὸ ἀνάλογο με την αξιολογικὴ βαθμίδα της
Π2: υπάρχει κοινωμία που κατέχει αξιολογικά την ἀνώτερη βαθμίδα ἀπὸ ὅλες τις ἄλλες (τέλεια)
Σ : στόχος της "τέλειας" κοινωμίας είναι το ἀνώτερο ἀγαθὸ ἀπ' ὅλα.
Η Π2 ἀφήνει την ἀμφιβολία μήπως υπάρχει πέρα ἀπὸ την πόλη κι ἄλλη ἀνώτερη κοινωμία που ἔχει παραληφθεῖ. Η ἐπιβεβαίωση που ἐξαλείφει κάθε ἀμφιβολία είναι η φράση " καὶ πᾶσας περιέχουσα τὰς ἄλλας " που είναι προσθήκη στην Π2. Ἐτσι ο συλλογισμός γίνεται ἐπιχείρημα.
18. Περιέχουσα τὰς ἄλλας: Η πόλις υπερέχει σε ἀξία και εἶναι και περιεκτικότερη ἀπὸ τις ἄλλες κοινωμίες (φυσικές και συμβατικές) ἀφού αυτές συμπεριλαμβάνονται σ' αυτήν.
Ἄρα καμία μορφή κοινωμικῆς συμβίωσης δε μπορεί να υπάρξει ἐξω ἀπὸ αυτήν. Αυτὰ ισχύουν τόσο για την πόλη – κράτος ὅπου ζει ο Αριστοτέλης ὅσο και για κάθε συγκροτημένη πολιτειακὴ κοινωμία.
19. ἡ κοινωμία ἡ πολιτικὴ: Τέλεια μορφή κοινωμίας είναι λοιπόν αυτή που ο επιδιωκόμενος σκοπός της είναι το ἀνώτερο ἀγαθὸ ὅλων. Το συμπέρασμα του πρώτου συλλογισμοῦ ἀποδεικνύει την ἀλήθεια αυτή και χρησίμευσε για την κατασκευὴ του 2^{ου} συλλογισμού.

Απαντήσεις στα θέματα για συζήτηση του σχολικού βιβλίου:

1. Ο Αριστοτέλης στοχάζεται εδώ ως εμπειρικός με βάση την παρατήρηση και την εμπειρία. Αλλού στοχάζεται ως θεωρητικός όταν κρίνει και συμπεραίνει. Συνδυάζει και τα χαρακτηριστικά του θετικού επιστήμονα αλλά και του φιλοσόφου.
2. α) Κατά τον Αριστοτέλη το υπέρτατο αγαθό είναι η "ευδαιμονία". Η ευδαιμονία γι' αυτόν είναι ενέργεια της ψυχής σύμφωνα με τους κανόνες της τέλει αρετής. Άρα στόχος μας είναι να κατακτήσουμε την αρετή. Αυτή επιτυγχάνεται με τις πράξεις του ατόμου. Με τη σειρά του το άτομο έτσι ενσωματώνεται στην κοινωνία που είναι το ἄλλο. Όταν αυτή ευδαιμονεί ευδαιμονούν και οι πολίτες. Αν όλα τα άτομα αποβλέπουν στην αρετή \Rightarrow στην ευδαιμονία τότε η ευδαιμονία της πόλης (υπέρτατο αγαθό) θα είναι εφικτή \Rightarrow οι πράξεις μας έχουν χαρακτήρα πολιτικό αφού προκαλούν πολιτικές συνέπειες και συνεπάγονται την ευδαιμονία της πόλης.

Ασκήσεις:

- 1) Η σκέψη του Αριστοτέλη έχει τελεολογικό χαρακτήρα, ανάγει δηλαδή την ύπαρξη των πάντων σ' ένα σκοπό. Να δικαιολογήσετε το παραπάνω με βάση το κείμενο 11.
- 2) Να βρείτε με ποια φράση ο Αριστοτέλης συνδέει τον πολίτη με την πόλη και να τη σχολιάσετε.
- 3) Να αντιστοιχίσετε με τις ομόρριζες:

1	ὄρῳμεν	α	έγκλημα
2	δοκοῦντος	β	όψη
3	πράττουσι	γ	εκκλησία
4	δῆλον	δ	δοκιμάζω
5	καλουμένη	ε	πρατήριο
6	πόλις	στ	εισπράκτορας
		ζ	συμπολίτευση
		η	δηλαδή

Αριστοτέλη Πολιτικά 12^η ενότητα

Σχόλια:

- κοινωνική οντότητα (κοινωνία): Ο Αριστοτέλης σε αντίθεση με τον Ξενοφώντα και τον Πλάτωνα υποστηρίζει ότι κάθε κοινωνική οντότητα έχει τους δικούς της κανόνες οργάνωσης και απαιτεί άλλους τρόπους διαχείρισης. Έτσι δεν πιστεύει ότι κάποιος που οργανώνει αποτελεσματικά τον “ οἶκο ” του μπορεί να διοικήσει το ίδιο καλά και μία πόλη – κράτος.
 - (ἐκ πλειόνων κωμῶν) ἀπό συνένωση ... χωριῶν: Συμβιωτική κοινωνία.
 - Κοινωνική οντότητα τέλεια: Η πολιτεία είναι τελειοποιημένη μορφή συμβιωτικής κοινωνίας.
 - πέτυχε ... αὐτάρκεια: Η αὐτάρκεια δεν επιδέχεται παραπέρα ανάπτυξη από αυτή που συντελείται στα πλαίσια μιας οργανωμένης πολιτείας.
 - για να διασφαλίζει τη ζωή: Η πρώτη αιτία και σκοπός για τη δημιουργία πόλεων είναι η βασική θεμελιώδης αρχή της προστασίας της ζωής, όπως και στις πρώτες κοινωνικές συμβιώσεις. Ωστόσο στη δημιουργία της πολιτείας υπάρχει κι άλλος στόχος: Η δημιουργία αξιών που θα διέπουν τη ζωή.
 - ἦρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως: Η προέλευση της πολιτείας εκ φύσεως έρχεται σε αντίθεση με θεωρίες σοφιστών όπως ο Ιππίας και ο Θρασόμαχος που υποστήριζαν ότι οι πολιτείες είναι ανθρώπινα συμβατικά κατασκευάσματα.
 - οι πρώτες κοινωνικές οντότητες: “ οἰκίαι ” , “ κῶμαι ” .
 - αὐτή είναι το τέλος εκείνων: η ολοκληρωμένη μορφή – κατάσταση.
 - Η φύση ενός πράγματος: είναι η τελειοποιημένη μορφή του. Αυτή δημιουργείται μετά από την ολοκλήρωση της διαδικασίας με την οποία αυτό σχηματίζεται π.χ. για τα φυσικά προϊόντα η ωρίμανση
 - ὅταν ολοκληρωθεί η εξελικτική του πορεία: ταυτόσημη με την παραπάνω φράση (... τελείωση ...) αναφέρεται στην τελική διαμόρφωση ως προϊόντος εξέλιξης.
 - ο τελικός λόγος (“ τέλος ”): Στα έμβια διαγράφεται στον γενετικό τους κώδικα. Στα τεχνικά έργα αποτυπώνεται στο αρχικό σχέδιο.
 - κάτι το ἔξοχο: Κατά τον Αριστοτέλη το “ τέλος ” για χάρη του οποίου γίνεται και υπάρχει το πράγμα, το “ οὐ ἔνεκα ” , είναι ακριβώς το καλύτερο γι’ αυτό το πράγμα. Η φύση επιζητεί πάντα το καλύτερο. Το ίδιο ισχύει και για την τέχνη, εφόσον κατά την κλασική αντίληψη η τέχνη μιμείται τη φύση.
 - που υπάρχουν εκ φύσεως: Ο συλλογισμός απ’ όπου προέκυψε αυτό το συμπέρασμα περιέχει μια λογική αναδίπλωση. Υπάρχουν δύο αλληπάλληλοι συλλογισμοί που φραστικά συγχωνεύονται σ’ έναν. Δηλαδή:
- (α)
- Π1: Οι κοινωνικές συμβιώσεις \Leftarrow προέρχονται από την ένωση του ανδρόγυνου και εξελίσσονται \Rightarrow σε κώμη και πολιτεία, είναι προϊόντα φυσικής διαμόρφωσης.
 - Π2: Η πολιτεία ανήκει στις κοινωνικές συμβιώσεις που αρχίζουν από την ένωση του ανδρόγυνου και εξελίσσονται σε κώμη ή την ίδια την πολιτεία.
 - Σ_α: Η πολιτεία ανήκει στα προϊόντα φυσικής διαμόρφωσης.
- (β)
- Π1: Το τέλος ενός πράγματος είναι ό,τι ανώτερο παράγει η φύση.
 - Π2: Η ανώτατη βαθμίδα αὐτάρκειας είναι το τέλος της πολιτείας.
 - Σ_β: Η αὐτάρκεια της πολιτείας είναι ό,τι ανώτερο υπάρχει στη φύση.

- Σ_{α+β}: Η πολιτεία ανήκει στις φυσικές διαμορφώσεις και το τέλος της, η αυτάρκεια, είναι το ανώτερο τέλος που υπάρχει στη φύση.
- όν προορισμένο ... σε πόλη: είναι όν κοινωνικόν, αφού η πολιτεία είναι είδος κοινωνίας.
- ο δίχως πόλη άνθρωπος: Αναφέρεται ο Αριστοτέλης στον "ἄπολι" από προσωπική ιδιοτυπία και όχι εκ των συνθηκών.
- Απόλιδες από δική τους διάθεση ήταν άνθρωποι δυσαρεστημένοι από τη ζωή τους ανάμεσα στους άλλους, οι "μισάνθρωποι" που γι' αυτό εγκατέλειπαν τον πολιτισμένο κόσμο και αναζητούσαν συντροφιά ανάμεσα σε αγρίους μακριά από τον πολιτισμένο κόσμο (π.χ. στους "Όρνιθες" οι Πισθέταιρος και Ευελπίδης).
- άνθρωπος κατώτερης ποιότητας (φαῦλος): Ένας άνθρωπος που δε ζει σύμφωνα με τη φύση του θα πρέπει να ανήκει σε κάποια άλλη, μη ανθρώπινη φύση, είτε ανώτερη είτε κατώτερη από την ανθρώπινη φύση.
- ον ανώτερο από τον άνθρωπο: Πιο κάτω για ανάλογη αναφορά ο Αριστοτέλης θα χρησιμοποιήσει τον όρο "Θεός".
- "άνθρωπος δίχως σόι, νόμους, σπιτικό": Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι δε μπορεί να υπάρξει τέτοιος άνθρωπος που να επιζητεί τον πόλεμο για τον πόλεμο. Αυτός θα ήταν διεστραμμένος.
- παθιάζεται με τον πόλεμο: Ο Άρης κάποτε προκαλεί την οργισμένη επίπληξη του Δία ή είναι ο αντιπαθητικότερος των θεών στους θνητούς (υπάρχουν ελάχιστα ιερά προς τιμήν του).
- Απομονωμένο πιόνι: Υποδηλώνεται ο κανόνας κάποιου παιχνιδιού, όπου από ένα ζευγάρι πιόνια έμενε ένα απομονωμένο και αυτό φαίνεται ότι θα χρησίμευε μόνο για επιθετικά χτυπήματα. Δε γνωρίζουμε περισσότερα για το παιχνίδι αυτό.

Απαντήσεις στα θέματα για συζήτηση του σχολικού βιβλίου:

1. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη όλες οι κοινωνικές οντότητες που αρχίζουν από την οικογένεια και εξελίσσονται ως την κώμη και την πόλη είναι εκ φύσεως. Προήλθαν από τη φυσική ορμή του ανθρώπου να ζει σε κοινωνία. Η πόλη είναι η τελείωση όλων των προηγούμενων κοινωνικών οντοτήτων. Άρα είναι "πράγμα" που προέρχεται εκ φύσεως.
Κάθε φυσική ύπαρξη έχει να εκπληρώσει ένα στόχο το υπέρτατο αγαθό. Η πόλη έχει ως ύψιστο σκοπό την αυτάρκεια. Άρα η πόλη ανήκει στις οντότητες που έχουν φυσική ύπαρξη.
2. Εφόσον η πόλη είναι η πιο ολοκληρωμένη φυσική ύπαρξη άρα είναι φυσικό αυτός που τη δημιουργήσε να είναι "ζῶον φύσει πολιτικόν". Η πόλη ανήκει στις διάφορες μορφές κοινωνικών υπάρξεων που υπάρχουν εκ φύσεως άρα ο άνθρωπος εκ φύσεως έχει την ιδιότητα να ζει μέσα σε μια πολιτική κοινωνία. Επομένως μεγαλύτερη σημασία έχει ότι ο άνθρωπος είναι "ζῶον πολιτικόν φύσει".
Μπορεί βέβαια να ισχύει και το α' σκέλος του ερωτήματος. Ο Αριστοτέλης εδώ δε μιλά πια για την πόλη αλλά για τον άνθρωπο. Άρα στο σημείο αυτό θέλει να μιλήσει όχι για την πόλη αλλά για τον άνθρωπο ως "πολιτικόν ζῶον".

Άσκηση:

Πώς διαφαίνεται στην ενότητα αυτή η τελεολογική αντίληψη του Αριστοτέλη; Να επισημάνετε τα αντίστοιχα χωρία και να τα σχολιάσετε.

Αριστοτέλη Πολιτικά 13^η ενότητα

Σχόλια:

- πολιτικόν ζῶον αγελαία ζῶα: Η αγελαία ζωή των ζώων δεν πρέπει να συγχέεται με την κοινωνική ζωή των ανθρώπων. Η συμβιωτικότητα των ανθρώπων είναι άλλου είδους και επιπέδου. Η ποιοτική διαφορά συνίσταται και στον τρόπο επικοινωνίας των μεν και των δε: ανθρώπινη λαλιά – κραυγές.
- η φύση δέν κάνει χωρίς αιτία: Όλα τα στοιχεία της φύσης βρίσκονται μεταξύ τους σε αλληλουχία. Η φύση είναι ένα οικοσύστημα προς αξιοποίηση για τους ανθρώπους.
- ο άνθρωπος είναι με την ικανότητα του λόγου: Ο Αριστοτέλης επισημαίνει τη διαφορά ανάμεσα στην ανθρώπινη κοινωνία και στην αγελαία συμβίωση. Ο άνθρωπος επιζητεί την παρουσία του άλλου και να μοιράζεται τη ζωή μ' αυτόν, να επικοινωνεί μαζί του με το λόγο.
- η απλή φωνή: Τα άναρθρα σήματα της φωνής που δεν έχουν την δυνατότητα έκφρασης σύνθετων μηνυμάτων. Συνιστούν ατελή μορφή επικοινωνίας. Μέχρι αυτό το σημείο έφτασε η εξέλιξη των άλλων ειδών. Ο άνθρωπος προηγείται όλων αυτών.
- η φύση τους έδωσε όλη κι όλη αυτή την ικανότητα: Ασφαλώς ο Αριστοτέλης σκέφτεται εξελικτικά και βλέπει τα διάφορα είδη των έμβιων όντων ως διαδοχικά προϊόντα μιας εξέλιξης από τα ατελέστερα προς τα συνθετότερα και τελειότερα.
- Να αντιλαμβάνεται το ευχάριστο: Οι ενστικτώδεις κινήσεις του ζώου προς κάτι ευχάριστο (έλξη) ή κάτι δυσάρεστο (απόωση) μας δείχνουν ότι αυτά τα αντιλαμβάνεται.
- τι είναι ωφέλιμο και τι άδικο: Δεν θα υπήρχε διαφορά ανάμεσα σε ζώα και ανθρώπους αν συνέπιπταν μεταξύ τους τα παραπάνω ζεύγη. Δηλαδή αν το ευχάριστο ήταν πάντα και ωφέλιμο ή το δυσάρεστο ήταν πάντα βλαβερό. Επίσης αν το ευχάριστο και ωφέλιμο ήταν πάντα και δίκαιο και αν το δυσάρεστο και βλαβερό ήταν και άδικο. Συχνά στη ζωή αυτά δεν ισχύουν. Συχνά η ευχαρίστηση μπορεί να προξενήσει βλάβη ή κάτι δυσάρεστο μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις. Η ώριμη συνείδηση του ανθρώπου διαμορφώνει με τη βοήθεια της αγωγής του, τα αναγκαία κριτήρια για το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο. Έτσι δημιουργούνται τα συστήματα αξιών.
- Αντιλαμβάνεται όλα τα άλλα παρόμοια πράγματα: Ποια είναι τα άλλα παρόμοια; Είναι το ευάρεστο, το δυσάρεστο, το ωφέλιμο, το βλαβερό, δίκαιο, άδικο, το καλό και το κακό, το χρήσιμο, το άχρηστο, το αναγκαίο, το περιττό, ηθικό, ανήθικο, επιθυμητό, ανεπιθύμητο κ. ά. Όλα αντιπροσωπεύουν αξίες.
- στην τάξη της φύσης η πόλη προηγείται: μία άποψη ολιστική π.χ. στη μουσική: προηγείται η συνολική μελωδία και μετά ψάχνει ο συνθέτης τις νότες για να την εκφράσει, στο λόγο: διαμορφώνουμε μια σκέψη και έπειτα ψάχνουμε τις λέξεις για να την εκφράσουμε. Με την ίδια έννοια προηγείται η πολιτεία (στη σκέψη) ως μορφή και έπονται τα στοιχεία που την αποτελούν και όλα τα μέλη που ανήκουν σ' αυτήν.
- ο λόγος είναι το όλον από το μέρος: γιατί είναι λογικά αναγκαίο η έννοια της ολότητας να προηγείται ώστε να διαμορφωθεί και η ιδέα του μέρους. Το όλον υπάρχει ως προσχέδιο στο νου μας σ' όλες τις περιπτώσεις π.χ. στο κτίσιμο ενός σπιτιού.
- παρά μόνο ως (ίδια) λέξη: ως καταχρηστική έκφραση. Το κομμένο π.χ. χέρι δεν είναι πια χέρι ως οργανικό μέλος του σώματος. Απλά η ομοιότητα της μορφής δικαιολογεί και την ομοιότητα του ονόματος. Αυτό είναι κατά τον Αριστοτέλη το "ομώνυμον" και η "ομωνυμία". Το κομμένο χέρι παύει να έχει λειτουργική αξία όταν δεν αποτελεί μέλος συνολικού οργανισμού.

- πέτρινο χέρι: όπως αυτό του κατασκευαστή – γλύπτη που μόνο η εξωτερική του ομοιότητα με χέρι το κάνει να χαρακτηρίζεται ως χέρι.
- όλα τα πράγματα τα κρίνουμε και τις ιδιότητές τους: υπάρχει κοινός κώδικας άγραφος κανόνας γι' αυτό και ισχύει για όλους τους χρήστες της γλώσσας.
- από τη στιγμή που θα πάψουν ότι είναι ό,τι ήταν πριν: Αυτή η άποψη υπονοεί και την ανάγκη για ακρίβεια στη χρήση της γλώσσας (κυριολεκτική) έτσι ώστε να αποφεύγονται οι παρανοήσεις στην ανθρώπινη επικοινωνία. Ωστόσο η γλώσσα δεν είναι μόνο λογική, είναι και συγκινησιακή και φαντασιακή γι' αυτό και αποκτά πολλές εκφραστικές ικανότητες. Σ' αυτό ο Αριστοτέλης θα αναφερθεί αλλού.
- η πόλη ήρθε προηγείται άτομο: Η πολιτεία ως φυσική διαμόρφωση προηγείται σε σχέση με τον καθένα μας. Η πολιτεία ως φυσικός οργανισμός ολοκληρωμένος προηγείται απ' όσα την απαρτίζουν. Αυτή είναι για τον Αριστοτέλη η κλασική αντίληψη για την πολιτεία και για την σχέση του πολίτη με αυτήν.
- ο καθένας αυτάρκης: Μια παραδοχή – συμπέρασμα από την προηγούμενη διπλή συμπερασματική θέση. Το μέλος της ολότητας αποκομμένο από αυτήν δεν έχει αυτοτελή ύπαρξη ⇒ παύει να είναι ότι είναι. Αυτό θα πει δεν είναι αύταρκες.
- ο άνθρωπος που δεν μπορεί σε κοινότητα: Αυτός που έχει αποκλειστεί από την κοινωνική συμβίωση λόγω συνθηκών πάλι έμμεσα ζητά να εξυπηρετείται από ανθρώπινες δραστηριότητες. Αν αυτός έχει βρει τρόπους να επιβιώνει μόνος σημαίνει ότι είτε είχε από πριν είτε ότι ανέπτυξε ικανότητες που δεν έχει ο συνηθισμένος άνθρωπος. Ωστόσο αυτό είναι πρόβλημα, αφού εμείς μιλάμε για όντα που έχουν κανονικές ιδιότητες ως μέλη μιας "πολιτείας".
- λόγω αυτάρκειας ... τίποτε: είναι κάτι που μοιάζει ακατόρθωτο και εκλαμβάνεται ως υπόθεση. Μπορεί να συμβεί σε ένα πλάσμα απομονωμένο που έχει εκ των ενόντων καλύψει τις ανάγκες του όπως συμβαίνει π.χ. μ' έναν ασκητή. Όμως και αυτή δεν είναι μια συνηθισμένη περίπτωση για κάποιον που ζει ως απλό μέλος κοινωνίας.
- δεν αποτελεί της πόλης: Δεν έχει θέση ως μέλος της κοινωνίας είτε έχει εγκαταλείψει το σύνολο οικειοθελώς είτε π.χ. έχει εξοριστεί. Και στις δύο περιπτώσεις αναπτύσσει συμπεριφορά ανάλογη μ' ενός αγριμιού.
- είναι, τότε, ή ζώο ή θεός: Διπλό συμπέρασμα από τις παραπάνω υποθετικές παραδοχές: Έξω από την κοινωνική συμβίωση σε συγκροτημένη πολιτεία η ανθρώπινη φύση δεν μένει αναλλοίωτη. Ο άνθρωπος γίνεται είτε κάτι χειρότερο ⇒ αγρίμι είτε κάτι ανώτερο ⇒ θεϊκή φύση. Το θέμα των Πολιτικών όμως δεν είναι ούτε αυτός που ζει έναν ζωώδη βίο ούτε ο θεωρητικός που τείνει στη θέωση αλλά ο ενδιαμέσος τρόπος ζωής που αφορά την πλειοψηφία των ανθρώπων, αυτός ακριβώς είναι ο πολιτικός βίος.

Ασκήσεις:

- 1) Γιατί η φύση προίκισε τα ζώα με τη φωνή, ενώ τον άνθρωπο με την ικανότητα του λόγου;
- 2) Η φύση δεν κάνει τίποτα χωρίς λόγο και αιτία:
Να σχολιάσετε αυτή τη φράση του Αριστοτέλη.

Αριστοτέλη Πολιτικά 18^η ενότητα

Σχόλια:

- Η άποψη ότι πρέπει:
Εξετάζει το πρόβλημά του ποιος πρέπει να κυβερνά σε μια πολιτεία. Δηλαδή εξετάζει ουσιαστικά τα είδη των πολιτευμάτων και καταλήγει στο ότι ο λαός πρέπει να μετέχει στη διακυβέρνησή του.
- Τίποτε το αξιόλογο:
Οι ολιγαρχικοί – αριστοκρατικοί υποστηρίζουν ότι ο απλός λαός δε διαθέτει ιδιαίτερες ικανότητες ή προσόντα για να μετέχει στην εξουσία. Αντίθετα ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι ο λαός σε συλλογικά σώματα μπορεί να χρησιμοποιεί τη συλλογική εμπειρία και τον πηγαίο ηθικό δυναμισμό του.
- Καθένας διαθέτει φρόνησης:
Η αρετή παρουσιάζεται στον Αριστοτέλη σαν ανοικτό πεδίο όπου ο καθένας μπορεί να ανήκει ή να την αξιοποιεί εν μέρει. Ο Ηράκλειτος επίσης θεωρεί τον “λόγο” κοινό κτήμα και όσοι θεωρούν ότι κατέχουν ιδιωτικά την φρόνηση είναι “μωροί”.
- Και με ανάλογη εξυπνάδα:
Η εξυπνάδα εδώ παρουσιάζεται ως συλλογικό γνώρισμα ενός συλλογικού σώματος, όπως μια δημοκρατικά συγκροτημένη συνέλευση των πολιτών.
- Τα έργα της μουσικής και των ποιητών:
Την κρίση των έργων τέχνης οι αρχαίοι δεν την ανέθεταν σε ειδικούς κριτικούς. Ο λαός μπορούσε να επιδοκιμάσει ή το αντίθετο ένα έργο τέχνης (λόγου ή κατασκευαστικό).
- Των ζωγραφισμένων μορφών:
Ο Αριστοτέλης βλέπει την τέχνη ως δημιουργική μίμηση της ζωής. Η ζωή δίνει το υλικό και ο καλλιτέχνης το μετουσιώνει δημιουργικά σε τέχνη. Η μίμηση παρέχει το θέμα (καλλιτεχνική ύλη) αλλά το έργο ολοκληρώνεται όταν συντελεστεί η μορφή του (το είδος του).
Ο Αριστοτέλης ουσιαστικά αναπαράγει την άποψη παλαιότερων φιλοσόφων, όπως του Σωκράτη, για την τέχνη ως κορυφαία συνισταμένη του ωραίου. Λέγεται ότι ο ζωγράφος Ζεύξις για να παραστήσει την ωραία Ελένη παρατηρούσε και συγκέντρωνε τα ωραία χαρακτηριστικά των γυναικών της Αθήνας.

Αριστοτέλη Πολιτικά 19^η ενότητα

Σχόλια:

- εφαρμογή της αρχής της ισότητας: Προφανώς εννοεί τον όρο “ισονομία” που είναι χρονικά αρχαιότερος του όρου “δημοκρατία”. Η λέξη ήταν πολύ γνωστή και διαδεδομένη στην αρχαιότητα.
- δεν είναι της άλλης: Δηλαδή ούτε οι πλούσιοι υποτάσσουν τους φτωχούς, ούτε το αντίθετο. Ο Σόλων παριστάνοντας τη σχέση πλουσίων – φτωχών βάζει ανάμεσά τους μια ασπίδα που είναι οι νόμοι που διαφυλάσσουν την κοινωνική γαλήνη αποτρέποντας αψιμαχίες και αδικίες μεταξύ των δύο ομάδων.
- οι αποφάσεις επικρατεί: Είναι το κλασικό ελληνικό υπόδειγμα όσον αφορά τα δημοκρατικά πολιτεύματα.
- δεύτερο είδος: Ο Αριστοτέλης μετά το αρχαϊκό πρότυπο δημοκρατίας μας παρουσιάζει άλλα τέσσερα είδη, ως διαδοχικές παραλλαγές του δημοκρατικού πολιτεύματος. Αρχίζει από ένα τιμοκρατικό σύστημα με δικαίωμα συμμετοχής στα δημόσια αξιώματα όχι μόνο των εισοδηματικά ανωτέρων τάξεων αλλά όλων των ελευθέρων πολιτών.
- μια τρίτη μορφή: Σε μια Τρίτη μορφή δημοκρατίας στα αξιώματα της πολιτείας λαμβάνουν μέρος μόνον οι “ανυπεύθυνοι”, αυτοί δηλαδή που δεν έχουν διαπράξει κάποιο αδίκημα σε βάρος της πολιτείας (π.χ. κατάχρηση δημόσιου χρήματος). Στην αντίθετη περίπτωση ένας “υπεύθυνος” στερούνταν τα πολιτικά του δικαιώματα. Ακόμη “ανυπεύθυνοι” κατά τον Αριστοτέλη ήταν οι γνήσιοι Αθηναίοι πολίτες, είχαν δηλαδή πολιτικά δικαιώματα λόγω καταγωγής. Ωστόσο η Αθηναϊκή δημοκρατία συνεχώς διέυρνε της ανάλογα με τις απαιτήσεις της κοινωνικής και οικονομικής της ανάπτυξης.
- υπέρατη νόμος: Η αρχή της νομιμότητας = όλες οι αποφάσεις των δημοσίων αρχών εναρμονίζονται με την ισχύουσα νομοθεσία της πολιτείας. Ακόμη και ένας νέος νόμος όταν ερχόταν σε σύγκρουση με την ισχύουσα νομοθεσία χαρακτηριζόταν παράνομος. αυτός που τον εισηγούνταν δικαζόταν για “γραφή παρανόμων”. Αυτό ισχύει και σήμερα (αντισυνταγματικότητα)
- αρκεί πολίτες: Η 4^η μορφή δημοκρατίας. Εδώ μπορούν να χαρακτηρισθούν ως πολίτες όλοι όσοι είναι πολιτογραφημένοι. Ακόμη και όσοι δεν μπορούσαν ν’ αποκτήσουν πλήρη πολιτικά δικαιώματα έπρεπε να είναι πολιτογραφημένοι. Αυτοί ήταν οι “ατελείς” πολίτες. Αυτή η διεύρυνση της βάσης του δημοκρατικού πολιτεύματος γίνεται πριν τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Αλλά και τότε ισχύει η αρχή της νομιμότητας.
- τα ψηφίσματα το νόμο: Η “χαλαρότερη” δημοκρατία. Ο όρος “ψήφισμα” αφορά μια απόφαση που έβγαινε βεβιασμένα για εξυπηρέτηση κάποιας πολιτικής σκοπιμότητας. Δεν υπήρχε χρόνος για να ελεγχθεί αν αυτή πληρούσε την αρχή της νομιμότητας. Κάποιες φορές σκόπιμα γινόταν βεβιασμένη κίνηση γιατί το ψήφισμα συγκρουόταν με την ισχύουσα νομοθεσία. Έτσι οδηγήθηκε η Αθήνα στην πολιτική αυθαιρεσία και την κατάργηση της αρχής της νομιμότητας που ιστορικά αποτελεί την έσχατη κρίση του δημοκρατικού πολιτεύματος: εποχή των δημαγωγών.
- Οι δημαγωγοί κάνουν την υπέρτατη αρχή: μερικοί ιστορικοί θεωρούν αιτία της παρακμής του δημοκρατικού πολιτεύματος τη δράση των δημαγωγών. Ο Αριστοτέλης αντίστροφα βλέπει την επικράτησή τους ως αποτέλεσμα των παρεκκλίσεων από την αρχή της νομιμότητας που ήδη άρχισαν με κάποια ονομαστά ψηφίσματα και πριν τον Πελοποννησιακό πόλεμο.

Ασκήσεις:

- (18^η ενότητα): οι πολλοί είναι σε θέση να κρίνουν καλύτερα: Ποια είναι η γνώμη του Σωκράτη και του Πλάτωνα για το θέμα αυτό; Ποια είναι η δική σας εκτίμηση;
- (19^η ενότητα): Ποια μορφή δημοκρατίας μπορεί να θεωρηθεί ορθότερη και ποια η πιο ανελεύθερη και γιατί;

ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ (Γ' Λυκείου)

Ενότητα 1^η Γιατί φιλοσοφεί ο άνθρωπος; Αριστοτέλη, Μετά τα φυσικά (A2, 98b. 12-28)

- Διά γάρ τό θαυμάζειν ἤρξαντο φιλοσοφεῖν: Κατά τον Αριστοτέλη η ανώτερη επιστήμη είναι η θεωρητική γνώση των πρώτων αρχών και αιτίων της πραγματικότητας. Το γάρ δηλώνει την αιτιολόγηση της προσπάθειας του ανθρώπου να φιλοσοφήσει. Το θαυμάζειν λοιπόν τους ώθησε. Ο Αριστοτέλης είναι ο πρώτος ιστορικός της φιλοσοφίας. Αναφέρεται στους φυσικούς φιλοσόφους (6^{ος} αι. π.Χ.) που αναζήτησαν μέσω της φιλοσοφικής σκέψης τα αίτια των όντων. Το νῦν αναφέρεται στη δική του εποχή ενώ το πρῶτον μιλά για την έναρξη της πρώτης φιλοσοφικής δραστηριότητας.
- Ἐξαρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα παντός γενέσεως: Ἐκπληξη, θαυμασμός, περιέργεια οδήγησαν τους ανθρώπους στη φιλοσοφική αναζήτηση. Ο Αριστοτέλης κλιμακωτά δίνει παραδείγματα φαινομένων αξίων θαυμασμού:
 - α) τα παράξενα της καθημερινής ζωής (π.χ. τι είναι το ουράνιο τόξο)
 - β) τα πιο σημαντικά παράξενα φαινόμενα (π.χ. φάσεις σελήνης, λάμψη – κίνηση των άστρων κ.ά.)
- Ὅ δ' ἀπορῶν ἀγνοεῖν: Αρχίζουμε να θέτουμε φιλοσοφικά ερωτήματα από τη στιγμή που σταματάμε να θεωρούμε τον κόσμο της καθημερινότητας αυτονόητο.
Η συνειδητοποίηση της άγνοιας οδηγεί στην αμφιβολία και αυτή στη φιλοσοφική αναζήτηση.
- (διό και ὁ φιλόμυθος ἐκ θαυμασιῶν): Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει πως οι "φιλόμυθοι" είναι και φιλόσοφοι γιατί και ο μύθος και τα περίεργα φαινόμενα προκαλούν θαυμασμό. Μύθους έχουμε στους αρχαίους μυθογράφους, στον Πλάτωνα, στους Σοφιστές, στους προσωκρατικούς αλλά και σε ποιητές. Ο μύθος ήταν και μία από τις σοφιστικές μεθόδους.
Η τυπική μορφή του συλλογισμού:
1^η προκείμενη: Ὁ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασιῶν
2^η προκείμενη: Διά τό θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καί νῦν καί τό πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν
Συμπέρασμα: ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἔστιν
- ὥστ' εἴπερ διά τό φεύγειν οὐ χρήσεως τινός ἔνεκεν: Η επιστήμη αποτελεί τεκμηριωμένη γνώση σε έναν τομέα του επιστητού. Συνδέεται κατά τον Αριστοτέλη με τη λογική και όχι με κάποια πρακτική ανάγκη. Οι άνθρωποι συνειδητοποίησαν την άγνοιά τους και επιδίωξαν τη βαθύτερη γνώση της πραγματικότητας για χάρη της ίδιας της γνώσης.
Η υποθετική μορφή του επιχειρήματος:
Υπόθεση: εἴπερ διά τό φεύγειν τήν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν
Απόδοση: φανερόν (ἔστι) ὅτι διά τό εἰδέναι τό ἐπίστασθαι ἐδίωκον καί οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν.
(Χωρίς τελικό συμπέρασμα όπως στη μεθοδολογία των θετικών επιστημών)
- Μαρτυρεῖ δέ αὐτό τό συμβεβηκός ζητεῖσθαι: Η εμπειρική παρατήρηση οδήγησε τον Αριστοτέλη να βρει ως απόδειξη του παραπάνω υποθετικού συλλογισμού ένα συμπέρασμα: οι άνθρωποι φιλοσόφησαν μόνο όταν είχαν ξεπεράσει τα βιοτικά προβλήματά τους, στον ελεύθερό τους χρόνο ως απόλαυση.
Ο Αριστοτέλης οδηγήθηκε στο συμπέρασμα αυτό επαγωγικά, αφού εξέτασε ποιοι και κάτω από ποιες συνθήκες άρχισαν να ασχολούνται με τη θεωρητική σκέψη που οδήγησε στη θεωρητική γνώση, μαθηματικά και φιλοσοφία.

- Δῆλον οὖν ὡς ... αὐτῆς ἔνεκεν ἐστίν: Το “ δῆλον οὖν ” οδηγεί στο συμπέρασμα της συλλογιστικής του πορείας ότι άνθρωποι επιδιώκουν τη βαθύτερη γνώση της πραγματικότητας για χάρη της γνώσης και μόνο.

Η χρήση του α' πληθυντικού εντάσσει και τον Αριστοτέλη στους παραπάνω φιλοσοφούντες και φιλοσόφους της εποχής του. Ο παραπάνω υποθετικός συλλογισμός τώρα καταλήγει σ' ένα σίγουρο συμπέρασμα.

Ο Αριστοτέλης θεωρεί τη φιλοσοφία “ ὡς μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν ”, γιατί: 1) δε συνδέεται με κάποια πρακτική χρησιμότητα και 2) μόνο ένα ελεύθερο πνεύμα μπορεί να φιλοσοφήσει αληθινά.

Η φιλοσοφία καλλιεργήθηκε σε πόλεις που είχαν κατοχυρώσει την ελευθερία τους και την ελευθερία των πολιτών τους π.χ. στην Αθήνα.

Κλείνει το συμπέρασμα με μια αναλογία που προσδίδει παραστατικότητα: Όπως ελεύθερο χαρακτηρίζουμε αυτόν που δεν υποτάσσει τη δραστηριότητά του στην υπηρεσία κανενός άλλου έτσι θεωρούμε ότι η φιλοσοφία αποσκοπεί στη βαθύτερη γνώση της πραγματικότητας και όχι στην εξυπηρέτηση κάποιας πρακτικής δραστηριότητας ή σκοπιμότητας.

ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ (Γ' Λυκείου)

Αριστοτέλη, Προτρεπτικός προς Θεμίσιωνα (8 – 9) Ενότητα 2^η

- Τά ὑποκείμενα πρὸς τὸν βίον ἡμῖν δεόντως αὐτοῖς χρωμένοις: Κατά τον Αριστοτέλη ουσιαστικά το σώμα και τα μέλη του αποτελούν μέσα ὄργανα που ελέγχονται από την ψυχή του ανθρώπου. Η φύση εφοδίασε τον άνθρωπο με τα ὄργανα αυτά για να ενεργεί με φρόνηση και αρετή. Συχνά ο άνθρωπος τα χρησιμοποιεί χωρίς φρόνηση και αρετή με αποτέλεσμα να βλάπτει τους άλλους ή και τον εαυτό του. Ο άνθρωπος γεννιέται εφοδιασμένος από τη φύση με ὄπλα για να υπηρετήσει τη φρόνηση και την αρετή, που όμως μπορεί να τα χρησιμοποιήσει εξολοκλήρου και για αντίθετους σκοπούς. Στην ενότητα αυτή ο Αριστοτέλης εστιάζει στα σωματικά μέσα – ὄργανα που διαθέτει ο άνθρωπος και τα οποία ελέγχει η ψυχή.
- Δεῖ τοίνυν ὀρέγεσθαι τὸν ἑαυτῶν βίον διάξιν ὠφελίμως: Ο ίδιος ο άνθρωπος είναι υπεύθυνος για τη στάση που θα κρατήσει στη ζωή του.
- ὀρέγεσθαι τῆς επιστήμης θησόμεθα: Ο άνθρωπος πρέπει να επιζητά εκείνη τη γνώση με την οποία θα ενεργεί με τον κατάλληλο τρόπο, κάνοντας καλή χρήση αυτών που του πρόσφερε η φύση.
- κτᾶσθαι αὐτήν: στη συνέχεια πρέπει να προβαίνει στις ενέργειες με τις οποίες θα αποκτήσει αυτή τη γνώση
- Χρησθαι αὐτῇ προσηκόντως: Τέλος, πρέπει να χρησιμοποιεί τη γνώση "προσηκόντως" (με τον κατάλληλο τρόπο).
Ο Αριστοτέλης θεωρεί πως συχνά συμβαίνει οι άνθρωποι να γνωρίζουν το σωστό αλλά να μη θέλουν ή να μην μπορούν να το πράξουν. Τη στάση του ανθρώπου που πράττει το κακό ή το λάθος εν γνώσει του ο Αριστοτέλης την ονομάζει ακρασία. Η ενασχόληση με τη φιλοσοφία κάνει τον άνθρωπο ικανό να κατευθύνει τον εαυτό του σε δραστηριότητες που δεν τον βλάπτουν και με το σωστό τρόπο: α) στη δημόσια ζωή θα ενεργεί ως πολίτης με ορθό τρόπο (ὀρθῶς πολιτεύεσθαι) και β) στον ιδιωτικό του βίο θα ενεργεί με τρόπο ωφέλιμο (ὠφελίμως).
- Δομή 1^{ου} συλλογισμού:
1^η προκείμενη: Το σώμα μας και ὅσα σχετίζονται με αυτό είναι ὄργανα.
2^η προκείμενη: Ὅλα τα ὄργανα μπορεί να τα χρησιμοποιήσει ο άνθρωπος με τρόπο ορθό ή επιζήμιο για τον εαυτό του και τους άλλους.
3^η προκείμενη: Η φιλοσοφία μόνο μπορεί να μας διδάξει τον ορθό τρόπο χρήσης του σώματός μας και των οργάνων.
Συμπέρασμα: Ἄρα πρέπει να φιλοσοφούμε.
- Ἔτι τοίνυν ἄλλαι μὲν εἰσὶν αἱ ποιοῦσαι τὸ κυρίως ὄν ἀγαθόν: Η επιστήμη είναι σύνολο τεκμηριωμένων γνώσεων σε συγκεκριμένο τομέα του επιστητού. Ο Αριστοτέλης συμπεριλαμβάνει και την τέχνη στην επιστήμη αφού συγκροτείται από γνώσεις που υπερβαίνουν την απλή εμπειρία, αφού έχουν προκύψει από τη γενίκευσή της.
- Το επιχείρημα της 2^{ης} παραγράφου:
 - Ἄλλα πεδία γνώσεων μας προσφέρουν ὅσα είναι ωφέλιμα στη ζωή μας.
 - Ἄλλα πεδία γνώσεων μας δείχνουν τον τρόπο χρήσης των ωφέλιμων γνώσεων.
 - Τελικά ὅλα τα πεδία γνώσεων υποτάσσονται κατά τον Αριστοτέλη στη φιλοσοφία που υπηρετεί το "κυρίως ὄν ἀγαθόν".
- Εἰ τοίνυν μόνη ἡ τοῦ κρίνειν ἔχουσα τὴν ὀρθότητα ἐν ἑαυτῇ περιεχούσης: Η φιλοσοφία καθοδηγεί τα επιμέρους γνωστικά πεδία διότι:

α) Έχει την ορθοκρισία (έχουσα)

β) Χρησιμοποιεί τον ορθό λόγο (χρωμένη)

γ) Διαθέτει την ικανότητα της συνολικής θεώρησης του άγαθοῦ (θεωροῦσα).

Αυτό το αγαθό είναι ο απώτερος σκοπός του ανθρώπινου βίου. Είναι η ευδαιμονία.

- Η δομή του υποθετικού συλλογισμού της 2^{ης} παραγράφου:

1^η προκείμενη: Να χρησιμοποιεί τις διάφορες γνώσεις σύμφωνα με την ανώτερη γνώση (επιστήμη) που διαθέτει: α) ορθοκρισία, β) ορθό λόγο, γ) θέαση του αγαθού στο σύνολό του.

2^η προκείμενη: Η φιλοσοφία διαθέτει αυτά τα χαρακτηριστικά (ἥτις ἐστὶ φιλοσοφία).

Συμπέρασμα: “φιλοσοφητέον ἐκ παντός τρόπου” Αυτό το συμπέρασμα έχει δεοντολογικό χαρακτήρα.

ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ (Γ' Λυκείου)
Επίκουρος, Επιστολή στον Μενοικέα (122) 3^η Ενότητα

Σχόλια:

- Μήτε νέος τίς ὢν φιλοσοφῶν: Εδώ έχουμε προτρεπτικές προστακτικές που δηλώνουν τον δεοντολογικό – προτρεπτικό λόγο της επιστολής του Επίκουρου προς τον Μενοικέα. Οι προτροπές δηλώνουν ότι ο άνθρωπος αν θέλει, αν έχει την βούληση μπορεί να γίνει κύριος της ζωής του, να έχει την ευθύνη των πράξεών του, άρα και τη δυνατότητα να γίνει ευτυχισμένος.
- οὔτε ἄωρος οὐδέις ὑγιαῖνου: Την προτροπή του για φιλοσοφία ο Επίκουρος τη στηρίζει με συμμετρικές για τους νέους και τους ηλικιωμένους αιτιολογήσεις, αναιρώντας με διαλογικό ύφος υποθετικές αντιρρήσεις των μεν και των δε. Το βασικό επιχείρημα είναι ότι ποτέ δεν είναι αργά για τη φιλοσοφία, ούτε νωρίς εφόσον μ' αυτήν εξασφαλίζεται η υγεία της ψυχής. Η χρήση των αντιθέτων και συγγενών ετυμολογικά: άωρος / πάρωρος υπογραμμίζει ότι το ζητούμενο της ψυχο–πνευματικής υγείας δεν έχει "ῶραν" (κατάλληλη χρονική στιγμή ή περίοδο). Για τον Επίκουρο η φιλοσοφία λειτουργεί ιαματικά (Το "κατά ψυχὴν ὑγιαῖνον". Η ψυχή βασανίζεται από φόβους και "πάθη" (βίαια συναισθήματα) που απομακρύνουν τον άνθρωπο από τη γαλήνη και την "ἡδονήν" (ευτυχία). Στον Επίκουρο η φιλοσοφία είναι "γιατρός" της ψυχής.
- Ο δέ λέγων ἢ μήπω ὑπάρχειν ῶραν προς εὐδαιμονίαν: Η χρήση της "αναλογίας": Ο Επίκουρος παραλληλίζει τον ισχυρισμό: ὅτι τό φιλοσοφεῖν πρέπει να έχει την κατάλληλη "ῶραν" με την άποψη ότι η ευτυχία έχει την κατάλληλη "ῶραν" αντίστοιχα, κάτι που δε στέκει φυσικά, αφού κάθε άνθρωπος οποιαδήποτε στιγμή επιδιώκει την ευτυχία. Για τους περισσότερους αρχαίους φιλοσόφους ήταν ο απώτερος σκοπός της ζωής, η ευδαιμονία.
- Οι λόγοι που επικαλούνται οι νέοι και οι γέροντες για να μη φιλοσοφούν:
 - α) Οι νέοι: έχουν άλλες ανάγκες και προτεραιότητες στη ζωή γι' αυτό αφήνουν το φιλοσοφείν για αργότερα.
 - β) Οι γέροντες: κατ' αυτούς είναι πια αργά για να μπορέσει η φιλοσοφία να βελτιώσει την ποιότητα της ζωής τους.
- Ποια έννοια έχει κατά τον Επίκουρο η ευδαιμονία:
 - 1) Είναι ιδανικό εφικτό για όλους, ανεξαρτήτως ηλικίας, φύλου, φυλετικής καταγωγής, οικονομικής κατάστασης
 - 2) Συνδέεται η ευδαιμονία με το "φιλοσοφείν" ως σταθερή επιλογή του ανθρώπου
 - 3) Είναι θέμα προσωπικό: ο καθένας μπορεί να οικοδομήσει την προσωπική του ευδαιμονία, ανεξάρτητα από τις εξωτερικές συνθήκες.
 - 4) Βρίσκεται στην κατάσταση της απόλυτης ανεξαρτησίας από καθετί που διαταράσσει την ηρεμία της ψυχής του. Αυτό επιτυγχάνεται με μακροχρόνια άσκηση.
- Σε ποιο περιβάλλον διαμορφώνονται αυτές οι απόψεις: Ο Επίκουρος διαμορφώνει τη φιλοσοφία του σ' ένα περιβάλλον ανασφάλειας: Η Αθήνα και η δημοκρατία έχουν καταρρεύσει μαζί με το ξεχωριστό σύστημα αξιών της "πόλης – κράτους". Ο κόσμος βρίσκεται σε οικονομική και κοινωνική – πολιτική σύγχυση. Έτσι η φιλοσοφία παρουσιάζεται ως πολύτιμος βοηθός του ανθρώπου για την απόκτηση της εσωτερικής του γαλήνης και ψυχικής ισορροπίας "κόντρα" στην συχνά χαώδη και ακατανόητη ζωή του.
- "Ὄστε φιλοσοφητέον καί νέω καί γέροντι.
Ο 1^{ος} συλλογισμός:

1^η προκείμενη: Η ψυχική – πνευματική υγεία αφορά νέους και γέρους

2^η προκείμενη: Η φιλοσοφία διασφαλίζει ψυχική – πνευματική υγεία

Συμπέρασμα: Επιβάλλεται να φιλοσοφεί ο καθένας ανεξαρτήτως ηλικίας

- τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάζη τοις ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων: Σ' αυτό το πρώτο σκέλος της αντίθεσης ο Επίκουρος υποστηρίζει ότι μέσω της φιλοσοφίας ο άνθρωπος διατηρείται νέος στο πνεύμα και στην ψυχή ή ξανανιώνει καθώς θυμάται τα ευχάριστα του παρελθόντος και είναι ευγνώμων που τα έχει γευτεί, πρέπει να ευγνωμονεί τη ζωή για όσα έχει γευτεί. Για να κατανοήσουμε το επιχείρημα πρέπει να έχουμε υπόψη την άποψή του Επίκουρου ότι οι ψυχικές ηδονές είναι παρούσες στην ψυχή για μακρό χρονικό διάστημα μέσω της μνήμης. Έτσι συντροφεύουν τον άνθρωπο στα γεράματά του.
- τῷ δὲ ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιός ἦ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων: Ο νέος με τη φιλοσοφία καθίσταται ώριμος πνευματικά και ψυχικά και υπερνικά τους φόβους για το μέλλον: “διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων”. Με τη φιλοσοφία ο νέος μπορεί να επεξεργαστεί τους φόβους για το μέλλον, για τα πάθη της ψυχής (όπως: πόνο, φόβο, λύπη, στέρηση). Κατά τον Επίκουρο η φιλοσοφία καταπολεμᾷ τους φόβους που προκαλεί στον άνθρωπο η αβεβαιότητα του μέλλοντος καθώς και το φόβο του θανάτου. Η ηδονή είναι βασικό συστατικό της ανθρώπινης ευδαιμονίας.
- Πῶς προσδιορίζει ο Επίκουρος την ηδονή: Η ηδονή συνίσταται μέσα από νηφάλιο στοχασμό και μετρημένη απόλαυση φυσικών και πνευματικών αγαθών. Αυτό οδηγεί στην “ἀπονίαν καὶ τὴν ἀταραξίαν”. Ο Επίκουρος δεν αξιολογεί θετικά τις ηδονές του σώματος γιατί τις θεωρεί πρόσκαιρες. Εστιάζει στις ηδονές της ψυχής, αυτές που προκύπτουν από τη σταθερή ικανοποίηση αναγκαίων επιθυμιών του ανθρώπου και χαρακτηρίζονται από ηρεμία και γαλήνη. Τις ονομάζει “καταστηματικές ηδονές”. Άρα για τον Επίκουρο η ὑψίστη ηδονή είναι η απαλλαγή από τον πόνο της ψυχής και την ταραχή. Έτσι κατανοούμε τη σημασία της “ἀφοβίας τῶν μελλόντων”. Τα παραπάνω εμπεριέχονται στον 2^ο συλλογισμό του αποσπάσματος:
1^η προκείμενη: Οι νέοι καθώς γερνούν θα μπορούν να διατηρήσουν τη νεότητά τους, τα ωραία που έχουν γευτεί σ' ένα φιλοσοφημένο βίο (ευγνωμοσύνη για τη ζωή).
2^η προκείμενη: Οι ηλικιωμένοι θα αισθάνονται νέοι μέσ' τα γηρατεία διότι η φιλοσοφία τους οπλίζει με αφοβία απέναντι στα μελλοντικά δεινά.
3^η προκείμενη: Τόσο η ευγνωμοσύνη για τη ζωή, όσο και η αφοβία για τη ζωή και τα μελλούμενα είναι φιλοσοφική στάση ζωής.
Συμπέρασμα: Επιβάλλεται να φιλοσοφεί ο καθένας ανεξαρτήτως ηλικίας.
- Μελετᾶν οὖν εὐδαιμονίαν: Κατακλείδα της παραγράφου με χαρακτήρα διδακτικό – προτρεπτικό (οὖν). μελετῶ = φροντίζω, δίνω προσοχή σε κάτι, σπουδάζω. Ο Σωκράτης στον “Φαίδωνα” (διάλογος) μιλά για τη φιλοσοφική δραστηριότητα της ψυχής ως μελέτη θανάτου. Ο Επίκουρος συμβουλεύει τον άνθρωπο να μελετά την φιλοσοφία (τη δική του) και ανάλογα να ζει. Ο χαρακτήρας της φιλοσοφίας του Επίκουρου είναι πρακτικός. Η φιλοσοφία δεν είναι αυτοσκοπός αλλά αποσκοπεί στο να καταστήσει τον άνθρωπο ευτυχισμένο.
- Οι διαφορές της φιλοσοφίας του Επίκουρου από Σωκράτη – Πλάτωνα – Αριστοτέλη:
 - Η Αριστοτελική και Πλατωνική θεωρία εστιάζει στην Αρετή ως βασικό στοιχείο της ευδαιμονίας. Ακόμη η Αρετή συνδέεται με την ηθική πράξη. Το άτομο δεν επιδιώκει ευδαιμονία για το ίδιο αλλά για το σύνολο. Ο φιλόσοφος είναι “πολιτικός ἀνὴρ” και φροντίζει περί ευδαίμονος συλλογικού βίου.
 - Στον Επίκουρο η Αρετή είναι απαραίτητη για την ευδαιμονία, ως απλό μέσο για την κατάκτησή της.
 - Ο Επίκουρος δε συναρτά την ευδαιμονία με την ηθική τελειότητα ούτε συνδέει την ατομική με τη συλλογική ευτυχία. Εστιάζει στο άτομο και την καθημερινότητά του.
 - Η Αρετή για τον Επίκουρο είναι μόνο προϋπόθεση για να οδηγηθεί κάποιος στην “ἀταραξίαν”.
 - Ο Επίκουρος σε αντίθεση με τον Πλάτωνα δε θεωρεί τη φιλοσοφία κατάληξη μακρόχρονης πορείας ούτε ότι απευθύνεται σε λίγους, εκλεκτούς, που θα αναλάβουν

διοικητικά καθήκοντα. Είναι για όλους, ανεξάρτητα από ηλικία και μόρφωση, δεν απαιτεί ιδιαίτερη μόρφωση, όπως υποστηρίζει ο Πλάτωνας, γι' αυτό και μπορεί να ασκηθεί σε μεγάλη ηλικία, μετά από χρόνια εκπαίδευση.

- εἶπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν ἔχειν: Η ευδαιμονία καταξιώνεται ως ο απώτερος σκοπός της ζωής και είναι το ζητούμενο στις φιλοσοφικές θεωρίες της ανθρωπότητας. Η παρουσία της εξασφαλίζει τα πάντα ενώ η απουσία μας ωθεί να κάνουμε τα πάντα ώστε να την αποκτήσουμε. Ο υποθετικός λόγος εκφράζει το πραγματικό και έτσι οι προτάσεις εκφράζουν κάτι αντικειμενικό και ισοδυναμούν περίπου με αιτιολογικές.

ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ (Γ' Λυκείου)

Ενότητα 9^η (νέο κείμενο)

Πλάτων, Πολιτεία (518β – 519α) (μετά την §11 του Φιλοσοφικού Λόγου)

Σχόλια:

- Δεῖ δὴ, εἶπον ὄψιν ἐντιθέντες:
Ο Σωκράτης επιχειρεί να ορίσει την παιδεία. Ξεκινώντας αρχικά λέγοντας τι δεν είναι παιδεία. Υποστηρίζει ότι η παιδεία δεν είναι τέτοια όπως την ορίζουν όσοι την έχουν για επάγγελμά τους. Αυτοί υποστηρίζουν πως στην ψυχή δεν υπάρχει γνώση αλλά ο άνθρωπος την αποκτά μέσα από την διαδικασία της μάθησης. (Εδώ έχουμε και παρομοίωση της γνώσης με την όραση). Ο Σωκράτης βρίσκει την αφορμή να κάνει δριμύ υπαινιγμό κατά της σοφιστικής τέχνης που αμειβόταν αδρά. Ο Πρωταγόρας όπως ξέρουμε από τον ομώνυμο διάλογο υποστηρίζει ότι μπορεί να διδάξει την ευβουλία.
Μετά τους Περσικούς πολέμους πλάι στους παραδοσιακούς δασκάλους που δίδασκαν τα παιδιά των εύπορων Αθηναίων, έχουμε την εμφάνιση των σοφιστών που δίδασκαν επί πληρωμή νομικά, ρητορική, πολιτική θεωρία, φιλοσοφία αλλά και μαθηματικά.
Ο Πλάτων δεν πιστεύει ότι ο άνθρωπος αποκτά την γνώση, θεωρεί ότι την ανακαλύπτει και την παράγει μέσα του (ανάμνησις).
- Φασί γάρ οὔν, ἔφη
Ο Γλαύκων επαναλαμβάνοντας εμφατικά το "φασί" παραδέχεται ότι υπάρχουν άνθρωποι, που ισχυρίζονται ότι βάζουν τη γνώση στην ψυχή των μαθητών τους.
 - Το ὄν: Ουσιαστικοποιημένη μετοχή του εἰμί αποδίδει την υπαρκτική σημασία του ρήματος. Το ὄν του Πλάτωνα είναι αυτό που πραγματικά υπάρχει, δηλαδή οι ιδέες, όχι τα αισθητά.
 - Το ἀγαθόν: Αυτό κατά τον Πλάτωνα σημαίνει: α) το εἶναι ή ό,τι διατηρεί το εἶναι, β) η τάξη, ο κόσμος και η ενότητα που διαπερνά ή συνεχίζει την πολλαπλότητα, γ) ό,τι παρέχει την αλήθεια ή την επιστήμη.

Άρα αυτό τό ἀγαθόν δηλώνει την ύψιστη αρχή, πηγή του όντος και της γνώσης. Ήδη στην αρχαιότητα το Ἄγαθόν του Πλάτωνα ήταν παροιμιακή έκφραση για το σκοτεινό και το ασαφές. Η ψυχή στρέφεται προς τις ιδέες και πρέπει να κατορθώσει να θεαθεί την Ιδέα του Αγαθού. Η γνώση λοιπόν για τον Πλάτωνα είναι ανάμνηση που μέσω της φιλοσοφικής σκέψης ενεργοποιείται στον άνθρωπο.
Η περιπλανώμενη στους ουράνιους τόπους ψυχή, όταν εισήλθε στο σώμα μας, αυτό έγινε η αιτία να ξεχάσει τις ιδέες. Γι' αυτό εμείς δε συνειδητοποιούμε ότι αυτά που βλέπουμε με τις αισθήσεις μας είναι απατηλές εικόνες των όντων και πιστεύουμε ότι είναι τα αληθινά υπαρκτά όντα.
Η άποψη ότι η γνώση είναι ανάμνηση συνδέεται και με τη μαιευτική μέθοδο του Σωκράτη.
- Ἴη γάρ: Ο Σωκράτης εφαρμόζει τη διαλεκτική μέθοδο για να πείσει τους συνομιλητές του για τα λεγόμενά του.
- Ναί: Ο Γλαύκων μονολεκτικά συμφωνεί.
- Τούτου τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, τοῦτο διαμηχανήσασθαι

Τελικά ο Σωκράτης δίνει τον ορισμό της παιδείας: Είναι η τέχνη που βοηθάει τον άνθρωπο, την ψυχή του να μεταστραφεί από τα αισθητά όντα στον κόσμο των ιδεών και να θεαθεί το Άγαθό. Διερευνάται πώς αυτό θα γίνει πιο εύκολα και αποτελεσματικά (ρήστιά και άνυσιμώτατα). Επανέρχεται στο παράδειγμα της όρασης και του σωστού προσανατολισμού της και συγκρίνεται με εκείνον της ψυχής.

- Περιαγωγή: μεταστροφή. Λέξη με φιλοσοφική βαρύτητα που δείχνει ότι η γνώση και η παιδεία οφείλουν να έχουν πάντα καθολικό χαρακτήρα και όχι να λειτουργούν κατά περίπτωση. Αντίστοιχα και το περιακτέον δηλώνει την επιτακτική ανάγκη του προσανατολισμού της ψυχής από τα αισθητά προς τα υπεραισθητικά (Ιδέες).

- Ποιοι είναι οι κατάλληλοι παιδαγωγοί

Στην ιδανική πολιτεία είναι οι φιλόσοφοι – βασιλείς οι οποίοι θα ενεργοποιήσουν την ψυχή των “μαθητών” τους και δε θα τους μεταφέρουν ξερές γνώσεις. Σε αντίθεση με τους σοφιστές που δίδασκαν με στόχο γνώσεις άμεσα εξαργυρώσιμες ο Πλάτωνας πιστεύει ότι η αληθινή παιδεία είναι στάση ζωής που δε θεωρεί ότι η προσωπική ευτυχία – επιτυχία είναι ο μόνος τρόπος για να εξασφαλιστεί η ευδαιμονία. Οι φιλόσοφοι – βασιλείς, ως γνωστόν, έχουν λάβει, πέρα από την προσωπική τους “φώτιση”, την κατάλληλη “ανώτατη” παιδεία.

- “Εοικεν γάρ, ἔφη: Ο Γλαύκων επιβεβαιώνει με συντομία και διαλλακτικότητα. Το “εοικεν” και η δυνητική ευκτική: τέχνη ἄν εἴη, δείχνουν απουσία δογματισμού από μέρους του.
- Αἰ μὲν τοίνυν ἄλλαι ἀρεταί αὖ καὶ βλαβερὸν γίνεταί:

Μέχρι τώρα ο Σωκράτης αναφερόταν στη νοητική λειτουργία, το λογιστικόν και τώρα αναφέρεται στις ἀρετές της ψυχής που αφορούν τον χαρακτήρα του ανθρώπου π.χ. η εγκράτεια, η μεγαλοψυχία κ.ά. Σε μεγάλο βαθμό αυτές, όπως και οι ἀρετές του σώματος γεννιούνται και προάγονται μέσω του εθισμού και της άσκησης, ενώ η διανοητική ικανότητα, η φρόνησις, αποτελεί ένα εσωτερικό δεδομένο.

Τα ἔμπροσθεν ἔχει ἕστερον ἔχει δηλώνουν τη μεταγενέστερη πραγμάτωσή τους στο άτομο ἕστερα από επανάληψη (εθισμός). Ανάλογες είναι και οι απόψεις του Αριστοτέλη για τη διαμόρφωση των ηθικών ἀρετών.

Η διανοητική ικανότητα κατά τον Πλάτωνα έχει κάποια θεϊκή δύναμη, δεν χάνει την δύναμή της, αλλά δε λειτουργεί πάντα θετικά.

Όταν στρέφεται στον κόσμο των αισθήσεων αποβαίνει βλαπτική ή άχρηστη (αντίθεση: χρήσιμον - ἄχρηστον, ὠφέλιμον – βλαβερὸν).

Χρήσιμος είναι ο χαρακτήρας της διανοητικής ἀρετῆς και ὠφέλιμος όταν αξιοποιείται από τον φιλόσοφο - βασιλέα για την θέαση του αγαθού και την αξιοποίηση της φώτισής του προς όφελος των πολιτών.

Αντίθετα αρνητικός και βλαπτικός είναι ο ρόλος της, όταν φαύλοι πολιτικοί αυτοπροβάλλονται, επιδιώκουν απολαύσεις προσωπικές και εξουσία, υπηρετώντας μόνον το συμφέρον τους.

ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ (Γ' Λυκείου) ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 5^Η
Διδακτική Ενότητα 19^η Αριστοτέλης, Πολιτικά, Δ4. 2 – 3, 129 1b 30 – 39
Το πολίτευμα της Δημοκρατίας

Σχόλια:

- 1) Ο Αριστοτέλης διακρίνει τα πολιτεύματα σε ορθά και παρεκκλίσεις με κριτήρια α) τον αριθμό αυτών που ασκούν την εξουσία, β) το σκοπό που αυτοί υπηρετούν. Άρα ορθό είναι το πολίτευμα που υπηρετεί το κοινό συμφέρον ενώ παρεκκλιση είναι αυτό που στοχεύει στο δικό του συμφέρον (δηλαδή του ενός, των ολίγων ή των πολλών). Η ανάπτυξη και η ευδαιμονία σε μια χώρα δεν εξαρτάται από τον αριθμό αυτών που κυβερνούν αλλά από τα **κίνητρα** και τους **στόχους** τους.
 - Το ιδεώδες πολίτευμα για τον Αριστοτέλη είναι η πολιτεία όπου συνενώνονται τα πλεονεκτήματα όλων των ορθών πολιτευμάτων. Σε αυτήν κυβερνούν οι πολίτες της μέσης κοινωνικής τάξης και οικονομικής κατάστασης που υποτάσσονται εύκολα στη λογική (οι πλούσιοι τείνουν στην αυθάδεια και οι φτωχοί στην πονηριά) (έκφραση και εδώ του Αθηναϊκού μέτρου;).
- 2) Δημοκρατία μὲν οὖν ὁμοίους ἀμφοτέρους:
 Στην 19^η ενότητα εξετάζει την πρώτη δηλαδή την πιο σημαντική μορφή δημοκρατίας. Τα χαρακτηριστικά της είναι: 1) η ισότητα (κυρίως η πολιτική) 2) η συμμετοχή των πολιτών στην εξουσία χωρίς διακρίσεις. Αυτά είναι τα κύρια στοιχεία δημοκρατικού πολιτεύματος που αναγνωρίζονταν σ' όλο τον αρχαίο κόσμο.
 Η ισότητα στην οποία αναφερόμαστε αφορά τη νομή (κυρίως) εξουσίας μεταξύ ευπόρων και απόρων. Στην πρώτη μορφή δημοκρατίας οι πλούσιοι και οι φτωχοί έχουν το ίδιο δικαίωμα συμμετοχής στη διακυβέρνηση, αφού έχουν ίσα δικαιώματα.
- 3) Ἐἵπερ γὰρ ἐλευθερία τῆς πολιτείας ὁμοίως:
 Εδώ έχουμε έναν υποθετικό συλλογισμό, με προκείμενη την υπόθεση και συμπέρασμα την απόδοση του υποθετικού λόγου.
 Η χρήση του υποθετικού λόγου ή παρεμβολή της αναφορικής πρότασης (μαθάπερ ὑπολαμβάνουσί τινες) και η χρήση της δυνητικής ευκτικής μαρτυρούν μετριοπάθεια και αντικειμενική αποστασιοποίηση στον τρόπο που ο φιλόσοφος παρουσιάζει την πρώτη φιλοσοφία, καθώς και τις επιφυλάξεις του.
 Εδώ εκτός από την ισότητα αναφέρεται και η ελευθερία ως χαρακτηριστικό της δημοκρατίας. Στον Επιτάφιο του Περικλή έχουμε τα χαρακτηριστικά του πολιτεύματος της δημοκρατίας:
 - Την εξουσία ασκεί ο λαός
 - Όλοι οι πολίτες είναι ελεύθεροι
 - Όλοι οι πολίτες είναι ίσοι απέναντι στο νόμο όσον αφορά τις ιδιωτικές τους διαφορές
 - Όλοι οι πολίτες μπορούν να αναλάβουν δημόσια αξιώματα.
 Σε πολλά δημόσια αξιώματα η ανάδειξη γινόταν με κλήρωση για την εξασφάλιση της αντικειμενικότητας και ισότητας. Η εκλογή σε δημόσια αξιώματα θεωρείται στοιχείο **αριστοκρατικό**, διότι αυτοί που διαθέτουν εξουσία (οικονομική και κοινωνική) έχουν πιο πολλές δυνατότητες να εκλεγούν.
- 4) Ἐπεὶ δὲ πλείων εἶναι ταύτην:
 Εδώ γίνεται αναφορά στην αρχή της πλειοψηφίας. Βασικό χαρακτηριστικό της Δημοκρατίας είναι η λήψη αποφάσεων με ψηφοφορία των πολιτών (άμεση δημοκρατία) ή αντιπροσώπων (αντιπροσωπευτική δημοκρατία). Η αρχή της πλειοψηφίας είναι χαρακτηριστικό και της **Πολιτείας**

και της Δημοκρατίας. Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι η Πολιτεία μεριμνά για το συμφέρον του συνόλου των πολιτών ενώ η Δημοκρατία για την πλειονότητά τους.

5) “Ἐν μὲν τοῦτο.

Μετά από την αναφορά στο πρώτο είδος δημοκρατίας ο Αριστοτέλης προχωρά στη διερεύνηση άλλων “κατώτερων” μορφών δημοκρατίας.

ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ (Γ' Λυκείου) ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6^Η
Διδακτική Ενότητα 20^η Επίκτητος, Διατριβαί, β 10. 1 - 4
Ο κοσμοπολίτης άνθρωπος

Σχόλια:

1) Σκέψαι τίς εἶ:

Η προτρεπτική προστακτική αποκαλύπτει το ύφος και το χαρακτήρα του έργου. Ο φιλόσοφος παρακινεί αυτόν στον οποίο απευθύνεται να σκεφθεί ποιος είναι. Απευθύνεται πρώτα στον εαυτό του, με μια μορφή πνευματικής συνομιλίας τόνο εξομολογητικό και ύφος, καθώς και με βιωματικό χαρακτήρα. Απευθύνεται, όμως, και στον αναγνώστη. Το περιεχόμενο της συμβουλής έχει χαρακτήρα συμβουλευτικό – προτρεπτικό. Ωθεί τον αναγνώστη να αναλογιστεί ποιος είναι (υπαρξιακό ερώτημα). Το έργο του Επίκτητου “Διατριβαί” αποτυπώνει τις τάσεις της φιλοσοφίας στην ελληνιστική περίοδο. Η φιλοσοφία δεν έχει τον αφηρημένο θεωρητικό χαρακτήρα της φιλοσοφικής αναζήτησης, όπως εκδηλωνόταν τον 5^ο και 4^ο αι. στα πλαίσια της αυτάρκους και καλοζωισμένης πόλεως – κράτους (π.χ. τί είναι ευδαιμονία ...). Η ανασφάλεια που δημιουργεί η “νέα” ελληνιστική εποχή, οδηγεί τη φιλοσοφική σκέψη σε πιο πρακτικά μονοπάτια. Έτσι η φιλοσοφία αποκτά περισσότερο το χαρακτήρα πρακτικού οδηγού του βίου. Τα συγγράμματα των φιλοσόφων γίνονται κατανοητά εγχειρίδια ευδαιμονίας.

2) Τό πρῶτον ἄνθρωπος προαιρέσεως:

Καλεί ο Επίκτητος τον άνθρωπο να συνειδητοποιήσει τη διαφορά του από τα άλλα όντα, γιατί κάποιοι άνθρωποι δε συνειδητοποιούν τη διαφορά αυτή και όσα απορρέουν από αυτήν. Μέσα από αυτή τη διαδικασία ο άνθρωπος οδηγείται στην αυτογνωσία που δίνει στον ανθρώπινο βίο την ορθή κατεύθυνση και τον οδηγεί στην ευτυχία.

Ο Επίκτητος θεωρεί ισχυρότατο στοιχείο της ανθρώπινης φύσης την προαίρεση γιατί είναι σύμφυτη με την ελευθερία του.

Η προαίρεσις συνδέεται τόσο με την ηθική θέληση όσο και με τη λογική δύναμη. Ο άνθρωπος σε αντίθεση με τα ζώα σκέπτεται και επιλέγει και αποφασίζει συνειδητά. Με τη λογική διακρίνει το καλό απ’ το κακό και πράττει αυτόβουλα (ηθικό ον).

Τα βασικά στοιχεία της προαιρέσεως στον Επίκτητο έχουν αριστοτελική προέλευση.

3) ἀλλά ταύτη ἀνυπότακτον:

Η προαίρεσις είναι το μόνο στοιχείο της ανθρώπινης φύσης που δεν υποτάσσεται σε κανένα άλλο. Η προαίρεσις κατά τον Επίκτητο έχει ηγετικό, καθοδηγητικό ρόλο και συνδέεται με την ελευθερία. Ο Επίκτητος τόνισε αυτό το στοιχείο που συνδέεται με την ανθρώπινη ελευθερία γιατί ο ίδιος είχε την εμπειρία της δουλείας.

Ο Επίκτητος τονίζει πως η προαίρεσις δίνει ηθικό περιεχόμενο στις πράξεις μας.

4) Σκόπει οὖν, προβάτων:

Ο “λόγος” για τον Επίκτητο και τους άλλους Στωικούς είναι η ειδοποιός διαφορά του ανθρώπου από τα άλλα όντα όπως και η προαίρεση.

Για τον Επίκτητο το να ζει κάποιος σύμφωνα με τον λόγον ταυτίζεται με το να ζει κανείς εναρμονισμένος με τη φύση.

5) Ἐπί τούτοις πολίτης εἶ τῶν προηγουμένων:

Μετά την προαίρεσιν και τον λόγον το 3^ο χαρακτηριστικό του ανθρώπου είναι η ιδιότητα του να είναι πολίτης του κόσμου.

Ο Επίκτητος με τη φράση αυτή αποτυπώνει όλη τη θεωρία των Στωικών φιλοσόφων που υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος ακολουθεί τον παγκόσμιο νόμο της φύσης που είναι ταυτόσημος με τον λόγον και με τον Θεό.

Για τους στωικούς το σύμπαν είναι μία πόλη κοσμική, κατοικία θεών και ανθρώπων με νόμο της φυσικό ηθικό νόμο, τον "ὀρθό λόγο".

Ο άνθρωπος αποδεσμεύεται από τα πλαίσια της πόλεως – κράτους καθώς διευρύνονται τα πλαίσια αναφοράς του ανθρώπου. Το νέο ιδεώδες της κοινωνίας είναι ο κοσμοπολιτισμός.

Το ιδεώδες του κοσμοπολιτισμού εξέθρεψε την ιδέα των φυσικών δικαιωμάτων που αργότερα θεμελίωσαν θεωρητικά τα ανθρώπινα δικαιώματα.

6) παρακολουθητικός γάρ εἶ ἐπιλογιστικός:

Η ημιπερίοδος αιτιολογεί την προηγούμενη άποψη. Ο άνθρωπος διαθέτει ηγετική θέση στον κόσμο γιατί κατανοεί τη θεϊκή διακυβέρνηση και αξιολογεί τις συνέπειές της. Στο χωρίο ταυτίζεται ο λόγος με το θεό και προβάλλεται η αισιόδοξη άποψη ότι ο κόσμος κυβερνάται από τη **θεϊκή πρόνοια** (είμαρμένην).

7) Τίς οὔν πολίτου:

Το ρητορικό ερώτημα αποτελεί συνέχεια της προηγούμενης παραδοχής. Πώς λοιπόν πρέπει να συμπεριφέρεται ο πολίτης του κόσμου;

8) Μηδέν ἔχειν ἰδία ὡς ἀπόλυτον:

Ο άνθρωπος δεν πρέπει να ενεργεί ως άτομο αλλά με μέτρο την ολότητα. Άρα η ευδαιμονία του ανθρώπου θα εξασφαλιστεί εφόσον αντιληφθεί το κοσμικό σχέδιο του λόγου και εναρμονιστεί με αυτό.

Η άποψη ότι ποιοτικά το όλον προηγείται του μέρους υπήρχε στον αρχαίο ελληνικό στοχασμό πριν τον Επίκτητο και όπως γνωρίζουμε υπάρχει με ιδιαίτερη έμφαση στον Αριστοτέλη.

Σε πολλούς αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους και σοφιστές (5^{ου} – 4^{ου} αι.) η ατομική ευτυχία συνδέεται άρρηκτα με την ευημερία του συνόλου. Στόχος τους ήταν να ενισχύσουν το αίσθημα της κοινότητας.

Αντίθετα στον Επίκτητο ισχύει η άποψη ότι αφού ο άνθρωπος αποτελεί μέρος του κοσμικού θεϊκού λόγου, είναι χρέος του να εναρμονίζεται η θέλησή του με τον λόγον.

9) ἀλλ' ὥσπερ ὄν, ἐπί τό ὄλον:

Η παρομοίωση με το χέρι και το πόδι: Το ανθρώπινο σώμα είναι ὄλον, αποτελείται από μέρη. Τα μέρη έχουν διαφορετικές λειτουργίες, όμως αλληλοεξαρτώνται και συνεργάζονται. Έτσι ο άνθρωπος θα εναρμονίζει τις επιθυμίες του με τον κοσμικό λόγο.

Παρόμοια αναλογία με το ανθρώπινο σώμα χρησιμοποιεί και ο Αριστοτέλης.

Το ρήμα ᾠρέχθησαν παραπέμπει στο παλιό φιλοσοφικό πρόβλημα των ανθρώπινων επιθυμιών και της ανάγκης να ελεγχθούν για να αποφεύγονται συγκρούσεις και να εξασφαλιστεί η ευδαιμονία.

Το λογικό (Πλάτων), ως ηγεμονικό μέρος της ψυχής, τιθασειεί τις άλογες επιθυμίες, που έρχονται σε αντίθεση με την κοσμική τάξη, όπως την καθόρισε ο παγκόσμιος λόγος.

ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ (Γ' Λυκείου) ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6^Η**Διδακτική Ενότητα 21^η Πλούταρχος, Περί Αλεξάνδρου τύχης καί ἀρετῆς, 6 329 Α - Δ
Η νέα οικουμένη****Σχόλια:**

Ο Πλούταρχος αν και έζησε πολύ μετά τον Αλέξανδρο, τον θαύμαζε και πρόβαλλε το έργο του ως έργο ανυπέβλητου ηγέτη. Κατά τη γνώμη του, αν οι φιλόσοφοι περιφανεύονται πολύ για την ευεργετική επίδραση του έργου τους στους ανθρώπους, ο Αλέξανδρος έχει αλλάξει χιλιάδες έθνη και αγρίους και έτσι δικαιωματικά θα κρινόταν ο κατεξοχήν φιλόσοφος.

1) Καί μην ή πολύ νόμω κοινῶ συντρεφομένης:

Ο Πλούταρχος συσχετίζει την πολιτική του Μ. Αλεξάνδρου με την ιδέα του κοσμοπολιτισμού, μια ουτοπική πολιτεία που οραματίστηκε ο Ζήνων ο Κιτιεύς.

Σύμφωνα με αυτόν οι πολίτες χωρίζονται σε: 1) "σπουδαίους" και 2) "φαύλους". Οι δεύτεροι είναι μίasma για την "κοσμοπόλη" (πολιτική, κοινωνική ασθένεια). Όλοι θα πρέπει να νοιώθουμε συνδημότες σε μια ενιαία παγκόσμια κοινωνία, με ίδια ήθη και έθιμα (εἷς βίος) για να υπάρχει μια ενιαία τάξη (εἷς κόσμος).

- Το ιδεώδες του κοσμοπολιτισμού:

Κυριαρχούν αρετή και ομόνοια. Τηρείται ο νόμος της φύσης, κοινός για όλους, σε ενιαίο κράτος. Δεν υπάρχουν φυλετικές, θρησκευτικές, νομικές, πολιτικές, πολιτιστικές διακρίσεις. Δεν υπάρχουν δούλοι και ελεύθεροι. Υπάρχει μια κοινότητα σοφών και ενάρετων ανθρώπων σε μια πόλη οικουμενική (κράτος) όπου οι νόμοι που ψηφίζονται είναι σύμφωνοι με τον φυσικό νόμο που ισχύει για όλα τα είδη ζωής.

- Η παρομοίωση της αγέλης (ὥσπερ ἀγέλης):

Τα ζώα ζουν μαζί υπό τον φυσικό νόμο, χωρίς ανταγωνισμούς. Στην περίπτωση του ανθρώπου ο κοινός νόμος της φύσης ταυτίζεται με τον ορθό λόγο και γι' αυτό έχει καθολική ισχύ, δε διαφοροποιείται στο χώρο και τον χρόνο.

2) Τοῦτο Ζήνων πολιτείας ἀνατυπωσάμενος:

Εδώ έχουμε τη 2^η παρομοίωση όπου ο Ζήνων παρομοιάζει το όραμα της ιδανικής οικουμενικής πολιτείας με ένα όνειρο.

Βασικό χαρακτηριστικό αυτής της κοινωνίας είναι η ευνομία.

Η φρόνηση των πολιτών της θα συντελέσει στη δημιουργία της ευνομίας.

3) Ἀλέξανδρος παρέσχεν:

Ο Πλούταρχος θέλοντας να υπερασπιστεί την αξία του Αλεξάνδρου, έναντι όσων υποστήριζαν ότι το έργο του και η ανάδειξή του ήταν απλά θέμα συγκυριών, ενώ ο Πλούταρχος τον θεωρούσε χαρισματικό, υποστηρίζει ότι εφάρμοσε το όραμα – σχέδιο του Ζήωνα. Αυτός όμως είναι αναχρονισμός, καθώς ο Ζήνων έζησε 23 χρόνια (το 300 π.Χ.) μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου.

4) Οὐ γάρ ὡς Ἀριστοτέλης τήν ἡγεμονίαν:

Ο Αλέξανδρος δεν ακολούθησε τις συμβουλές του Αριστοτέλη για την πολιτική που θα έπρεπε να ακολουθήσει προς τους κατακτημένους λαούς.

Τον συμβούλευε: α) να συμπεριφερθεί προς τους Έλληνες ως αρχηγός (ήγεμονικῶς), β) προς τους ξένους (τοῖς βαρβάροις) ως αφέντης (δεσποτικῶς), γ) να νοιάζεται τους Έλληνες σαν να είναι φίλοι του και συγγενείς, δ) να αντιμετωπίζει τους μη Έλληνες σαν ζώα ή φυτά.

Ο Αριστοτέλης θεωρούσε τους μη Έλληνες κατώτερους και τους εξομοίωνε με άλογα όντα. Στα πλαίσια της πόλεως – κράτους ο Αλέξανδρος, όπως και ο Πλάτωνας είχε διαμορφώσει ελληνοκεντρική ηθική. Έτσι η κοσμοπολιτική ιδέα του παγκόσμιου κράτους δεν συμβιβάζεται με την αριστοτελική διδασκαλία.

Ο Αλέξανδρος επειδή δεν ακολούθησε τη συμβουλή του Αριστοτέλη, όσο ζούσε, πέτυχε την πολιτική ενότητα της αυτοκρατορίας του.

5) Πολεμῶν πολλῶν καί τέκνων ἀνακεραυνυμένους:

Ο Αλέξανδρος δημιούργησε ένα κράτος από την Αδριατική ως τον Ινδό ποταμό. Έπρεπε να εφαρμοστεί μια πολιτική που θα γινόταν αποδεκτή από τους διαφορετικούς λαούς. 1) Επιδίωξε να φανεί ότι ως αγαθός ηγεμόνας επιτελεί **θεϊκή** αποστολή. Αυτή η ιδέα έκανε τους Πέρσες και τους άλλους Ασιάτες να τον αντιμετωπίζουν με δέος. 2) Η τακτική του Αλεξάνδρου στόχευε σε ειρηνική ή βίαιη κατάκτηση. Ενσωμάτωνε τους λαούς σ' ένα πρόγραμμα "ομογενοποίησης" πολιτισμών. 3) Πρόβαλλε μια ιδεολογία που βασιζόταν στη νέα πραγματικότητα που δημιούργησε η εκστρατεία του. α) Έχουμε μια νέα αντίληψη για την πατρίδα (κοσμοπολιτισμός). β) Οι νέες ηθικοπολιτικές αντιλήψεις υπερβαίνουν το διαχωρισμό Ελλήνων και "βαρβάρων".

Ο κοσμοπολιτισμός του Ζήνωνα και το οικουμενικό κράτος του Αλεξάνδρου:

ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ:

α) Ο Αλέξανδρος δε διαχώρισε τους πολίτες σε ενάρετους και μη (Ζήνων)

β) Η οικουμενική πόλη του Ζήνωνα δεν αποτελείται από κράτη.

Το "κράτος" του Αλεξάνδρου αργότερα διασπάστηκε σε βασιλεία.

γ) Στην πολιτεία του Ζήνωνα δε διεξάγονται πόλεμοι μεταξύ των οικισμών, των λαών. Αντίθετα το οικουμενικό κράτος του Αλεξάνδρου δημιουργήθηκε χάρη στην πολεμική εκστρατεία του.

δ) Ο "κοσμοπολίτης" του Ζήνωνα" είναι πρώτα πολίτης του κόσμου και κατά δεύτερο λόγο πολίτης ενός συγκεκριμένου κράτους. Ο Αλέξανδρος δεν έγινε ποτέ κοσμοπολίτης μ' αυτή την έννοια.

ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ (Γ' Λυκείου) ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6^Η
Διδακτική Ενότητα 22^η Μάρκος Αυρήλιος, Τά εις εαυτόν, 4.3
Η επιμέλεια του εαυτού

Σχόλια:

1) Ἀναχωρήσεις αὐτοῖς καὶ ὄρη:

Ο Μάρκος Αυρήλιος παρατηρεῖ ὅτι οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς του **εἶναι ἐξωστρεφεῖς, καταφεύγουν σε βουνά, παραλίες, ἐξοχικά**, γιατί οὐσιαστικά θέλουν νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὸν εαυτό τους. Οἱ ἱστορικές συνθήκες στὴν ἐλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ περίοδο που ἔχει καταργηθεῖ ἡ πόλις – κράτος δημιουργεῖ ἀνασφάλεια στους ἀνθρώπους. Ἐτσι οἱ πολλοὶ ἀλλάζοντας περιβάλλον ἐπιχειροῦν να ἀποδράσουν ἀπὸ τὸ δυσάρεστο βίωμα.

Ἡ τάση αὐτὴ τὴν ἐποχὴ του Μάρκου Αυρηλίου γίνεται μόδα (161 -160 μ.Χ.)

Εἶναι ἐποχὴ οἰκονομικῆς – πνευματικῆς ἀνθησης καὶ ευημερίας. Συσσωρεύεται κόσμος στὶς πόλεις καὶ τὸ φαινόμενο που περιγράψαμε ἐκδηλώνεται κυρίως στα ἀνώτερα κοινωνικά στρώματα. Ο Μάρκος Αυρήλιος χαρακτηρίζει αὐτὴ τὴ στάση ἀφελέη καὶ τοὺς ἀνθρώπους που ζουν ἔτσι ἀφιλοσόφητους.

2) Εἴωθας δέ ποθεῖν:

Μ' αὐτὴ τὴ διατύπωση ὁ Μάρκος Αυρήλιος (στο ἔργο του) συνομιλεῖ με τὸν εαυτό του καὶ παράλληλα ἀπευθύνεται σ' ἕναν υποθετικὸ ἀναγνώστη. Του δίνεται ἔτσι ἡ ευκαιρία νὰ διατυπώσει τὴν προσωπικὴ του ἀποψη γιὰ τὸ πὼς πρέπει νὰ ζούμε. Ο ἀναγνώστης αἰσθάνεται ὅτι ὁ συγγραφέας τὸν καλεῖ σε αὐτογνωσία. Ἡ χρῆση τοῦ β' ἐνικὸύ στα κείμενα τῆς ἐποχῆς εἶναι συχνή, καθὼς ἡ φιλοσοφία γίνεται "τέχνη τοῦ βίου", ὁδηγὸς γιὰ τὸ πὼς θὰ κατακτηθεῖ ἡ εὐτυχία. Ἡ στωικὴ φιλοσοφία ἔχει τὴν αὐτογνωσία ὡς πρώτη ἀρχή. Ἡ αὐτοβελτίωση εἶναι εὐθύνη τοῦ κάθε ἀνθρώπου.

3) Ὅλον ἐστίν:

Ο Μάρκος Αυρήλιος επικρίνει τοὺς περισσότερους ἀνθρώπους γιὰ τὴν στάση ζωῆς που υιοθετοῦν. Εἶναι ἀπαίδευτοι, παρορμητικοί, ἀστόχαστοι.

Τὸ ἐπίθετο **ιδιωτικός** ἔχει ἀρνητικὴ σημασία καὶ μάλιστα με τὴν ἐμφαση που του προσδίδει ὁ υπερθετικὸς βαθμὸς.

Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι σε θέση νὰ ἀντιληφθοῦν τὴν αἰτία τῆς δυστυχίας τους. ... Δὲν εἶναι πνευματικά ἀσκημένοι, δὲ φιλοσοφοῦν καὶ ψάχνουν σε ἐξωτερικά αἰτία τοὺς λόγους τῆς δυστυχίας τους.

4) ἐξόν ἀναχωρεῖν:

Εἶναι ἀνόητο νὰ ἀναζητοῦμε τὴν "εὐτυχία" μέσω τῆς φυγῆς ἐνὼ βρίσκεται μέσα μας καὶ μπορούμε πάντα νὰ καταφύγουμε μέσα μας.

Ἡ "ἀναχώρησις" ἀποτελεῖ κεντρικὴ θέση τοῦ φιλοσόφου. Σημαίνει τὴν ἀναχώρηση ἀπὸ τὴν συνεχῆ ἐνασχόληση με τὴν ἐξωτερικὴ πραγματικότητα καὶ τὴν ἀναζήτηση καταφυγίου. Αὐτὸ εἶναι ὁ εαυτὸς μας. Ἡ συγκέντρωση σε αὐτόν θὰ φέρει τὸ ἀποτέλεσμα που ἐπιθυμοῦμε καὶ ὄχι ἡ φυγή. (ἔνδον σκάπτε· ἔνδον ἢ πηγὴ τοῦ ἀγαθοῦ).

Ἡ ἐκφραση " ἀναχωρεῖν εἰς εαυτόν " που ἐμφανίζεται στους συγγραφείς τῆς αυτοκρατορικῆς περιόδου (14 – 476 μ.Χ.) ἔχει τὴν καταγωγή τῆς στὸν Πλάτωνα καὶ τελικὰ στὸν Σωκράτη (Συμπόσιο). Τὸ " γνῶθι σαυτόν " ταυτίζεται με τὸ " ἐπιμελεῖσθαι σεαυτοῦ " .

Εξάλλου η απόσυρση στον εαυτό είναι εκτός από **άσκηση** και πράξη **ελευθερίας**. Μέσα από τον αυτοέλεγχο και την αυτογνωσία το άτομο επαναπροσδιορίζει πράξεις και συμπεριφορές. Με αυτή τη διαδικασία ο στωικός φιλόσοφος επιζητεί **γαλήνη** και **ελευθερία**.

Κατά τους στωικούς η βαθύτερη ουσία του ανθρώπου δεν είναι τα συναισθήματα ή τα βιώματα αλλά η **προαίρεσις** και ο **νους** (αυτά που τον διαφοροποιούν από τα άλλα όντα). Ανήκει σ' ένα **όλον** (κόσμος) που το διέπει ο **λόγος** (κάτι που διαθέτει και αυτός) και μέσω αυτού καλείται να εναρμονίζεται με το όλον, τον κόσμο.

Ο Μάρκος Αυρήλιος διδάσκει ότι ο άνθρωπος παρατηρεί μέσα του αλλά και έξω από αυτόν και νηφάλια επιλέγει και αποφασίζει.

Η "αναχώρησις" στους στωικούς δεν έχει μυστικιστικό χαρακτήρα όπως σε άλλα φιλοσοφικά συστήματα ή τη θρησκεία.

Κατά τον Μάρκο Αυρήλιο η αναχώρηση είναι μια προσπάθεια άσκησης και ενδυνάμωσης του εαυτού με στόχο να χαράξει σταθερότερα την πορεία του και να επιστρέψει στις βιοτικές μέριμνες και το έργο του μέσα στην κοινωνία. Η θέση του Μάρκου Αυρηλίου είναι αισιόδοξη γιατί στόχο έχει την **ευδαιμονία**.

5) Ούδαμοῦ γάρ ἑαυτοῦ ψυχὴν:

Η στωική φιλοσοφία είναι στάση ζωής που αποσκοπεί στη διαρκή γαλήνη και ηρεμία που χαρακτηρίζουν την ευτυχισμένη ζωή.

Αυτά δεν εξαρτώνται από εξωγενείς παράγοντες και γι αυτό δε μεταβάλλονται ούτε επηρεάζονται από αυτούς. Έτσι ο άνθρωπος παρά τις αντιξοότητες διατηρεί μια θετική στάση ζωής.

Η "αναχώρησις" και η επιμέλεια του εαυτού είναι λοιπόν άσκηση, που οδηγεί σε αυτάρκεια και εσωτερική ελευθερία.

6) μάλισθ' ὅστις ἔχει εὐθύς γίνεται:

Δεδομένου ότι ούτε η ιδιοκτησία, ούτε συγγενείς, ούτε οι φίλοι, ούτε η φήμη δεν εξαρτώνται πραγματικά από εμάς, δε μπορούμε να στηρίξουμε τη ζωή μας σε αυτά. Ενώ αντίθετα ο εαυτός και η ψυχή μας μας ανήκουν. Σε αυτόν (τον εαυτό) μπορούμε να στηρίξουμε τη ζωή μας, αυτόν επιμελούμαστε, σ' αυτόν λογοδοτούμε

7) τὴν δὲ εὐμάρειαν οὐδὲν ἄλλο λέγω ἢ εὐκοσμίαν:

Η εὐμάρεια σημαίνει στον Μάρκο Αυρήλιο εσωτερική τάξη και αρμονία. Η αρμονία αυτή και εσωτερική τάξη είναι σύμφυτα με τον άνθρωπο και τη λογικότητά του. Διέπεται από την ίδια αρμονία που διέπεται και ο κόσμος. Αυτό το συνειδητοποιεί ο άνθρωπος που αναζητά την ευτυχία και οδηγείται σ' έναν ουσιαστικότερο τρόπο ζωής.

8) Συνεχῶς οὔν δίδου ἀναχώρησιν:

Το "συνεχῶς" δηλώνει ότι η "αναχώρησις" πρέπει να είναι μία σταθερή, διαρκής και συνειδητή πρακτική του ανθρώπου, μία έξις.

9) καὶ ἀνανέου σεαυτόν:

Χάρη στη φιλοσοφία ο άνθρωπος, καθώς γερνά, διατηρείται νέος στο πνεύμα και στην ψυχή, ξανανιώνει. Η τριβή στην καθημερινότητα μας θλίβει. Η επιστροφή στον εαυτό μας ανανεώνει.

10) βραχέα δὲ ἔστω ὃ ἐπανέρχῃ:

Με ρεαλισμό και ειλικρίνεια ο Μάρκος Αυρήλιος υποστηρίζει ότι με την ενδοσκόπηση ός μας έρχονται στο νου είναι **μικρά** και **ελάχιστα**.

Ο άνθρωπος για την κατάκτηση της ευδαιμονίας δε χρειάζεται να γίνει γνώστης φιλοσοφικών θεωριών, ούτε να γίνει φιλόσοφος.

Τα πρωταρχικά φιλοσοφικά ερωτήματα (ποιος είμαι; Ποια η θέση μου στον κόσμο; Ποιοι παράγοντες συντελούν στην ευτυχία μου;) αρκούν για να οδηγήσουν τον καθένα μας στην ευδαιμονία.

Η "καταφυγή στον εαυτό" είναι σταθερή επιλογή αλλά κατά τον Μάρκο Αυρήλιο έχει προσωρινό χαρακτήρα, καθώς σύντομα ο άνθρωπος καλείται να επιστρέψει στις υποχρεώσεις και στα έργα του. Δε φοβάται τη ζωή και τις δυσκολίες της, τα πάθη και τις ανατροπές της, όμως κατακτά την

(εσωτερική) ελευθερία του, αξιοποιώντας τη δύναμη του πνεύματός του και χρησιμοποιώντας τη φιλοσοφία και την ενδοσκόπηση.